

TURHAL'DA METFUN OLAN EVLİYALARLA İLGİLİ HALK İNANÇLARI VE DEĞİŞİMLER

FOLK BELIEFS AND CHANGES CONCERNING AWLIYA BURIED IN TURHAL

SEFER SOLMAZ*

Sorumlu Yazar

Öz

Bu araştırmanın konusunu, 1708 tarihinde istinsah edilen bir mecmuanın arkasına kaydedilen belgede, Turhal merkez ve civarında metfun evliyalara ile ilgili halk inançları oluşturmaktadır. Çalışma, 1991 ve 2025 yıllarında yapılan iki araştırma ile belgede adı geçen evliyalara hakkındaki bilgileri ve halk inançlarını kapsamaktadır. Amaç; bu belgenin üzerinden üç asır geçmesine rağmen, adları geçen evliyalardan hangilerinin isim olarak bilindiğini, kaç tanesinin mezar veya türbelerinin günümüze ulaştığını ve bunlarla ilgili ne tür halk inançlarının olduğunu belirlemektir. Ayrıca bu iki araştırma arasında geçen 34 yıllık süreçte, bu evliyalara ilişkin bilgiler ve halk inançlarındaki değişimi ortaya koymaktır. Çalışmada Turhal'da metfun olan evliyalara dair halk inançlarını araştırırken, hem kaynak kişilerden hem de literatürden yararlanma yöntemi kullanılmıştır. 1991 ve 2025 yılında yapılan araştırmalara göre; belgede adları geçen ve haklarında birtakım bilgiler verilen Turhal ve çevresindeki evliya mezarlarının büyük çoğunluğunun, aradan geçen uzun zamana rağmen kaybolmadan günümüze kadar ulaşmış durumdadır. İçlerinden bazıları Türkiye Selçukluları, hatta Dânişmendîler döneminden kalması muhtemel olan bu evliya mezarları, günümüzde yatır olarak bilinmektedir. Dolayısıyla her türlü dileğin kabul edildiği, çeşitli hastalıkların şifa bulduğu yerler olarak telakki edilmektedir. Turhal ve çevresinde bu evliyalara halkın büyük sevgi ve saygı duyması, onların manevi etkilerinin hâlâ devam ettiğini göstermektedir. Adları geçen evliyaların çoğunluğuyla ilgili literatüre de giren halk inançları devam etmektedir. 2025 yılındaki araştırmada bazı evliyalara ilgili halk inançlarında bilgi artışı, mezarları günümüze ulaşmamış bir kaç evliya hakkındaki halk inançlarında ise bilgi kaybı olduğu tespit edilmiştir. Belgede adı geçen 17 evliyanın 8 tanesinin mezarı Turhal merkezde bulunmaktadır. Merkezde Lengerî Baba'nın metfun olduğu yer belli değildir. Turhal'ın dışında ise hakkında bilgi edinilemeyen Gökse Köyü'ndeki Kara Baba Sultan'dır. Gökse'nin nerede olduğu bilinemediğinden dolayı Kara Baba Sultan ile ilgili bir ipucuna ulaşamamıştır. Çünkü 18. yüzyılın son çeyreğinden sonra bu köyün izine rastlanmamaktadır. Belgede Kirman olarak geçen köyün ismi bugün Eriklitekke'dir.

Anahtar Kelimeler: Halk Bilimi, Halk İnançları, Turhal, Evliya, Yatır.

Abstract

The subject of this study is formed by folk beliefs about the awliya buried in and around the centre of Turhal, as recorded in a document attached to the back of a manuscript copied in 1708. This study includes information and folk beliefs about the awliya mentioned in the record, based on two surveys conducted in 1991 and 2025. The aim of this study is to identify

Araştırma Makalesi / Künye: SOLMAZ, Sefer. "Turhal'da Metfun Olan Evliyalara İlgili Halk İnançları ve Değişimler". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 115 (Eylül 2025), s. 309-337. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1736251>

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi ABD, E-mail: ssolmaz@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3581-1028

which of the awliya mentioned in the record are still remembered by name, how many of their graves or tombs have been preserved to the present day, and what types of folk beliefs continue to be associated with them, despite the passage of three centuries since the record was compiled. In addition, the study aims to reveal the changes in the information and folk beliefs concerning these awliya over the 34-year period between the two researches. While examining the folk beliefs related to the awliya buried in Turhal, the study employs a methodology that incorporates both oral sources and relevant literature. According to the studies conducted in 1991 and 2025, the vast majority of the awliya tombs mentioned in the document and about which some information is provided, located in Turhal and its surroundings, have survived to the present day despite the long passage of time. Some of these awliya tombs, which are likely to date back to the period of the Seljuks of Turkey or even the Danishmendids, are currently known as yatirs. Consequently, they are regarded as places where all kinds of wishes are fulfilled and various illnesses are cured. The great affection and respect the people of Turhal and its surroundings show towards these awliya indicate that their spiritual influence continues to this day. Folk beliefs related to most of the awliya mentioned in the document, which have also been recorded in the literature, still persist. The 2025 study identified an increase in information concerning folk beliefs about some awliya, while a loss of knowledge was observed regarding a few awliya whose tombs have not survived to the present day. Of the 17 awliya mentioned in the document, the tombs of 8 are located in the centre of Turhal. The burial place of Lengeri Baba in the center is unknown. Outside of Turhal, Kara Baba Sultan, who is about whom no information could be obtained, is located in Gökse Village. Since the location of Gökse is unknown, no clues about Kara Baba Sultan have been found, as the village has not been traceable since the last quarter of the 18th century. The village referred to as Kirman in the document is today known as Erikli teke.

Key Words: Folkloristics, Folk Beliefs, Turhal, Awliya, Tomb

Giriş

Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan sonra Türklerin batıya yani Anadolu'ya karşı başlattıkları fetih hareketleri Malazgirt Zaferi ile yeni bir ivme kazandı. Bizans'ın direniş gücünü kazandıkları bu zaferle ortadan kaldıran Türkler, iki yıl içinde batıda Adalar Denizi ve Marmara kıyılarına kadar ilerlediler. Türkler artık vatan tutacakları Anadolu'da bir taraftan fetihler yaparken, diğer taraftan da fethettikleri bölgelere yerleşmeye başladılar. Bunun sonucunda Anadolu'da, Saltuklular, Mengücekliler, Dânişmendliler, Sökmenliler (Ahlatşahlar), Artuklular vb. ilk Türk siyasi kuruluşları ortaya çıktı (Sevim, 1993, 95-96). İşte bu siyasi kuruluşlardan birisi de Orta Anadolu'da Sivas merkez olmak üzere kurulan Dânişmendliler'dir. Devletin kurucusu Melik Ahmed Gümüştegin Dânişmend Gazi, kısa sürede; Tokat, Gümenek, Niksar, Turhal, Zile, Amasya, Çorum, Çankırı, Kayseri, Zamantı, Develi, Elbistan gibi bir takım yerleri ele geçirerek sınırlarını genişletti. Bir gaza devleti olarak ortaya çıkan (Witteck, 1947, 30) ve zamanla Sakarya'dan Fırat'a kadar siyasi hâkimiyetlerini genişleten Dânişmendliler, izledikleri gazilik ülküsü ve Türkmencilik mefkûresine dayalı kültürel politikalarla "Dânişmend İli" denilen Orta Anadolu bölgesinde Türkleşme ve İslamlaşma faaliyetlerini gerçekleştirdiler. Takip ettikleri kültür politikası ve imar hareketleriyle hâkim oldukları bölgeyi bayındır hâle getirdikleri gibi, buraya belli bir kültürel karakter de kazandırdılar (Solmaz, 2002a, 6/431; Solmaz, 2002b, 8/62-66).

11. yüzyılın son çeyreğinde Anadolu'nun batısında Bizans sınırında İznik merkez olmak üzere Türkiye Selçuklu Devleti kuruldu. Türkiye Selçukluları zaman içerisinde Dânişmendliler dâhil, yukarıda adları geçen siyasi kuruluşların neredeyse tamamını ortadan kaldırarak Anadolu'yu kendi hâkimiyetleri altına aldılar (Turan, 1993, 233-234). Türkiye Selçukluları hem devlet olarak teşkilatlandılar, hem de sosyoekonomik ve kültürel bir takım müesseseler kurdular. İşte bu müesseselerden birisi esnaf teşkilatı

olarak ortaya çıkan Ahilik teşkilatıdır. Bünyesinde 32 tür esnafı barındıran bu teşkilat, kuruluşundan itibaren Anadolu'nun siyasi, sosyoekonomik ve kültürel hayatına yön vermeye ve disipline etmeye başlamıştır (Kucur, 2009, 36/384-385; Kazıcı, 1988, 1/540-541).

Turhal ve çevresinde metfun olan evliyalar ve onlarla ilgili halk inançlarına¹ (ırım)² geçmeden önce konuya temel teşkil etmek için Anadolu'ya hangi zümrelerin geldiği ve bunların kimler olduğu konusuna çok kısa değinmek gerekir. Bu konuda önemli bilgiler veren Osmanlı tarihçisi Âşıkpaşazâde, Anadolu'ya gelen zümreleri 4 gruba ayırmakta ve bunları; Gazıyan-ı Rum (Anadolu Gazileri), Ahiyan-ı Rum (Anadolu Ahileri), Abdalân-ı Rum (Anadolu Abdalları) ve Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) şeklinde saymaktadır. Bunların içinde Abdalân-ı Rum denilen zümre, aynı zamanda Ahmed Yesevî'nin müntesipleri olan Horasan erenleri ve alperenler olarak bilinmektedir (Âşık Paşazade, 2003, 298). Ö. L. Barkan ise bu zümreyi "kolonizatör Türk dervişleri" şeklinde tanımlamaktadır. Bunlar gittikleri bölgeleri kolonize ederek, tekke ve zaviyeler kurarak Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasına büyük katkılar sağlamışlardır (Barkan, 1942, 283-288). Özellikle Turhal'ın da içinde bulunduğu Danişmend İli'ne gelen kolonizatör Türk dervişleri buralarda tekke, zaviye ve imaret gibi dinî ve sosyal müesseseler kurmuşlardır (Solmaz 2001, 364).

Âşıkpaşazâde'nin Ahiyan-ı Rum olarak ifade ettiği esnaf ve sanatkârlar, fütüvvet ülküsünü benimseyerek faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Sultan I. Gıyâseddin Keyhusrev döneminden itibaren fütüvvet ile tanışan Türkiye Selçuklularında, I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubad'ın da fütüvvet teşkilatına girmesiyle birlikte bu hareket Anadolu'da yayılmaya başlamış ve böylece Anadolu'da Ahiliğin temelleri atılmıştır. Ahilik teşkilatı, Sultan Alâeddin Keykubad'ın yardım ve destekleriyle Ahî Evren olarak bilinen Şeyh Nasîrüddin Mahmûd tarafından kurulmuştur. İslâmî-tasavvufî düşünce doğrultusunda fütüvvet ilkelerine bağlı olan Ahîler, tekke ve zaviyelerde şeyh-mürît, iş yerlerinde ise usta-çırak ilişkilerine bağlı kalmışlardır. Anadolu'da Ahî teşkilatının hızla yaygınlaşması sonucu, bu teşkilatın mensupları olan Ahîler, şehirlerin yanında köylere kadar yayılarak buraların sosyoekonomik ve dinî hayatının şekillenmesinde önemli derecede rol oynamışlardır (Kazıcı, 1988, 1/540).

Görüldüğü gibi, Turhal ve civarında bulunan evliyaların tamamı yukarıda belirtilen zümrelerden Abdalân-ı Rum sınıfına girmektedir. Ayrıca bunlardan iki tanesi de Ahiyan-ı Rum zümresine dâhildir.

Merhum Mikail Bayram, daha önce bir sempozyumda sunduğu bildirinin³ (Bayram, 1987, 30-37) sonuna, 1121/1708 tarihinde istinsah edilen bir mecmuanın arkasında yer alan Turhal⁴ ve civarında metfun, türbe veya mezar yerleri ile haklarında

1 İnanç: "Dış dünyayı idrak etme sonucu zihinde oluşan bir anlayış biçimidir" (Hançerlioğlu, 1975, 270).

2 İrim, Türkmençe'de halk inancı anlamına gelmektedir. Türk dünyasında ve özellikle Türkmenistan'da yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Orta Asya Türk Lehçelerinde ırım; halkı inancı, hurafe ve fal anlamlarına gelmektedir (Gökçimen, 2010, 148-149). İrim ile ilgili bilgi için bk. Tatlıhoğlu, 2000, 152-154; Gökçimen, 2010, 148-153.

3 Önemine binaen bu bildiri bazı eklemeler yapılarak aynı ad ile makale olarak (Bayram, 2017, 17-28) da yayımlanmıştır.

4 Turhal, Tokat'ın batısında olup il merkezine uzaklığı 48 km'dir. Eski Turhal, Yeşilırmak ile kale arasında bulunuyordu. Daha sonra Yeşilırmak'ın karşı tarafındaki ovaya yayılmıştır. Kuruluş tarihi oldukça eskilere, MÖ 3000'lere dayanan Turhal, Hitit, Frig, Asur, Kimmer, Med, Pers, Roma ve Bizans dönemlerinden sonra 1071 Malazgirt Zaferi'nin ardından Türk hâkimiyeti altına girdi. Turhal'a sırasıyla Danişmendli, Türkiye Selçuklu, İlhanlı, Eretna, Kadı Burhaneddin Ahmed ve Osmanlı devletleri hâkim oldular. Osmanlı döneminde 15. yüzyılın ortalarında (1455) Tokat kazasına bağlı nahiye olan Turhal, 1892 yılında belediye oldu. Cumhuriyet döneminde bir müddet nahiye (bucak)

kısa bilgiler verilen 17 evliyanın isimlerinin geçtiği bir belge koymuştu. 1991 yılında yüksek lisans yaparken, bildirisinin sonunda isimleri geçen bu evliyalara ilgili araştırma yaparak bir yüksek lisans seminer çalışması hazırlanmasını istedi. Bunun üzerine 1991 yılı şubat tatilinde Turhal'a gidildi ve belgede geçen adı geçen evliyalar hakkında araştırmalarda bulunularak bu seminer çalışması hazırlandı. Ancak bu çalışma yayımlanmadı. 1990'larda bu evliyalarla ilgili henüz müstakil bir çalışma yapılmamıştı. Yine de bu konu hakkında Turhal ile ilgili mevcut literatürden yararlanılmaya çalışıldı. Bu araştırmada özellikle kaynak kişilerden faydalanma yoluna gidildi. Bu kaynak kişiler arasında o zamanlar Turhal Eski Eserleri Koruma Derneği Başkanı olan merhum Mehmet Erdoğan ve Kesikbaş Vakfı Başkanı merhum Mustafa Necli başta olmak üzere başkaları da bulunuyordu. Vaktin kış ve zamanın kısıtlı olması nedeniyle belgede adları geçen evliyaların hepsi hakkında bilgi toplama imkânı olmamıştı.

1991 yılında yapılan bu araştırmanın üzerinden 34 yıl geçtikten sonra 2025 yılında belgede adı geçen evliyalar hakkında yeniden bir araştırma yapılarak önceki araştırmanın eksikliklerini tamamlamak ve özellikle aradan geçen zaman zarfında bu evliyalar ve onlara dair halk inançlarının toplumdaki karşılığını ortaya koymak için böyle bir çalışma yoluna gidildi. Aslında çeyrek asrı geçen bu süreçte bu konuya ilişkin tez, kitap, makale ve bildiri düzeyinde bir literatür oluşmuştu. Dolayısıyla bu araştırmada kaynak kişilerle birlikte bu literatürden de yararlanılarak, Turhal ve civarında metfun evliyalar hakkındaki halk inançlarının yanında, özellikle bu halk inançlarındaki değişimin de ortaya konulması amaçlanmaktadır. Çalışmada başvuru ve sözlü kaynakları oluşturan kaynak kişiler, dipnot ve kaynakçada doğum tarihleri, yazılı literatür ise basım tarihleri ile gösterildi.

1. Hacı Sultan Baba

Belgede Çağrıl adlı köyde metfun olduğu belirtilen Hacı Baba Sultan, tekke sahibi olarak gösterilmektedir (Bayram, 1987, 37). Bu zatın tekkesinin bulunduğu vurgu yapılması, onun kurumsal bir mutasavvıf olduğunu göstermektedir. Bugün Turhal yakınlarında bu isimde bir köy mevcut değildir. Dolayısıyla belgede ismi Çağrıl olarak geçen köy, bugünkü Çivril Köyü olmalıdır. Çünkü bu köyde Hacı Baba olarak bilinen evliyanın mezarı vardır. Köy, Turhal'ın batısında olup, şehre 7 km uzaklıktadır.

1991 yılında yapılan araştırmada şu bilgilere ulaşılmıştı: Çivril Köyü'nün üst tarafındaki dağda Hacı Sultan Baba'nın mezarı ile beraber birkaç tane mezar daha bulunuyordu. Halk arasında yatır olarak nitelendirilen bu mezarda, küffar ile yapılan savaşa şehit olan Hacı Baba'nın yattığı söylenmektedir.

Halk inançlarına göre; çibani, yarası, ağrısı-sızısı ve "ulufe" denilen vücutta kırmızı kabarcıklar şeklinde hastalığı olan kimseler, şifa bulmak için buradan toprak alıp vücutlarına sürdüklerinde iyileşmektedir. Ayrıca çok ağlayan çocukların buraya getirildikten sonra ağlamayı kestikleri de ifade edilmektedir (K.K.: Güler, 1943).

2025 yılındaki araştırmada, Çivril Köyü ve burada metfun Hacı Sultan Baba adlı evliya ile ilgili halk inançları konusunda yukarıda verilen bilgilerin yanında literatüre giren yeni bilgilere de ulaşılmıştır: Çivril Köyü'nün tarihi oldukça eski zamanlara, Türkiye Selçukluları dönemine kadar uzanmaktadır. Köyde Selçuklular döneminden

statüsünde kaldıktan sonra 1944 yılında Tokat'a bağlı kaza (ilçe) olmuştur. 1980'lerin sonuna doğru il yapılacağı gündeme gelen Turhal, bugün Tokat'ın Erbaa'dan sonra ikinci büyük ilçesidir. (Şimşirgil, 1997, 463-465; Açikel, 2012, 41/223; Erdoğan, 2012, 7, 10-13; Çakar, 2014, 64-69; Gök, 2015, 72-73).

kalan yunak⁵ ve yanında içmecesî vardır. Ayrıca burada kare plana sahip kubbeli hamam ve bitişiğinde dikdörtgen şeklinde soyunma odası bulunmaktadır. Hamam, duvar içinden dolaştırılan sıcak vasıtası ile ısıtılmaktadır. Restore edilmeyen hamam şu anda bakımsızlıktan yıkılmaya yüz tutmuştur (Erdoğan, 2012, 126). Osmanlılar döneminde 1455 yılındaki tahrirde Çivril'in Turhal'a bağlı 54 haneden oluşan bir köy olduğu belirtilmektedir (Şimşirgil, 1997, 479).

Belgede Hacı Baba Sultan olarak geçen zat, köyün üst tarafındaki dağdaki tepede bulunmaktadır. Ancak bu kişi halk arasında "Düz Dede" olarak bilinmektedir. Bundan dolayı bu tepeye Düz Dede Tepesi adı verilmiştir. Burada birden fazla mezar bulunmaktadır. Düz Dede, Çivril'in fethi esnasında şehit olan komutandır. Köyün aşağısında metfun olan Abdülvehhâb adlı evliyanın da kardeşidir (K.K.: Tathî, 1961). Düz Dede'nin tepeden ağaç kesilip götürülmesine karşı olduğuna ve kimseye ağaç vermeye rıza göstermediğine inanılmaktadır. Düz Dede'yi vücudunda yara-bere, ağrı-sızı olanlar ve bedeninde iz kalanlar ziyaret ederler. Eğer yatırın çevresindeki toprak vücudun hasta olan yerlerine sürülürse iyileşeceğine inanılır. Bu şekilde hastalıklarından şifa bulan çok kimsenin olduğu belirtilmektedir. Aşırı derecede huysuz olan bebekler de Düz Dede'ye getirilerek bir süreliğine mezarın üstüne bırakıldıklarında, huysuzluklarının kalmadığı söylenmektedir (Erdoğan, 2012, 127).

Çivril Köyü'nde Abdülvehhâb isimli bir tekke-yatır daha bulunmaktadır. Bu yatıra özellikle el ve yüzlerinde yara ve sulu çıban çıkan küçük çocuklar getirildiğinde şifa bulacaklarına inanılmaktadır. Bu yatırın yanında bir de tekke olup, burada siniri geçiren ve niyet tutulan taşlar vardır. Tekkenin etrafı duvarlarla çevrili olup, çevresi ağaçlık, aşağı tarafında ise kurban kesim ve yağmur duası yapılan yerler bulunmaktadır. Ayrıca tekkenin bitişiğinde bir değirmen yer almaktadır. Değirmen cumaya saygıdan dolayı cuma geceleri çalıştırılmamaktadır. Bugün bu zatın soyundan gelen Tekkeşinoğulları ile Karaosmanlar ve Dedeoğulları sülaleleri tekkenin bakımını üstlenmiş durumdadır. Tekkeye girenler saygıdan ötürü arkalarını dönmeyerek geri geri çıkarlar. Bu geri çıkma geleneği bugün hâlâ devam ettirilmektedir. Abdülvehhâb Hazretlerinin 7 kardeşi olup birisi tepedeki Düz Dede'dir. Diğerleri de bu civarlarda metfundur (Erdoğan, 2012, 127).

Şehirde kunduracılık yapan Abdülvehhâb ile köyde çobanlık yapan Düz Dede kardeşler. Düz Dede bir gün süt sağdığı mendilin uçlarını düğümledikten sonra, bir sopaya geçirip omuzuna koyarak şehirdeki kunduracı kardeşi Abdülvehhâb'ı ziyarete gelir. Süt sağdığı mendili kunduracı dükkânının direğine asar. Bu sırada dükkâna tamire verdiği kundurasını almak için bir kadın gelir. Kadın tamir edilen kundurasını giymek için ayağını yukarı kaldırınca bacağının bir kısmı gözüktür. Düz Dede'nin gözü gayriihtiyari kadının bacağına ilişir. Bunun üzerine direkte asılı içi süt dolu mendil damlamaya başlar. Bunu fark eden kunduracı çoban kardeşine: "Çoban kardeş, dağda herkes dervişlik yapar. Asıl mesele şehirde dervişlik yapmak" der. (K.K.: Karaarslan, 1985).

Görüldüğü gibi 1991 ve 2025 yıllarında yapılan her iki araştırma ile elde edilen bilgilere bakıldığında; ikinci çalışmada literatüre giren daha fazla bilgiye ulaşılmıştır. Ancak belgede Hacı Baba Sultan olarak geçen zatın adı, ikinci çalışmada Düz Dede olarak geçmektedir. Ayrıca bu araştırma ile Düz Dede'nin Abdülvehhâb adlı bir evliya kardeşinin olduğu ve belgede söz edilen tekke ile ilgili bir takım bilgiler öğrenilmektedir. Her iki araştırma; aradan geçen 34 yıla rağmen, Hacı Baba Sultan'a dair halk inançlarının neredeyse aynen devam ettiği sonucuna götürmektedir. Bu

5 Yunak: "Yıkılan yer, hamam" (*Türkçe Sözlük*, 1988, 2/1646).

durum, Hacı Baba Sultan'ın yatır olarak halkın muhayyilesinde yerini ve önemini koruduğunu göstermektedir.

2. Ahî Yusuf Perende

Belgede Ahî Yusuf Perende⁶ dua cümlesi ile anılan tek evliyadır. Ardından Mûy-tab⁷ zanaat ehlinin lideri olduğu, şehrin ortasında metfun bulunduğu belirtilmektedir. Daha sonra da Tâbhanesi⁸ ve zaviyesinin olduğuna işaret edilmektedir (Bayram, 1987, 37). İsminde geçen Ahî ifadesinden onun Ahî teşkilatına mensup bulunduğu, verilen diğer bilgilerden de kıldan eşya yapan zanaat erbabının lideri olduğu, yoksulların barınmaları için bir hayır müessesesi kurduğu ve zaviye sahibi bir veli zat olduğu anlaşılmaktadır. Perende'den zaviye sahibi olarak söz edilmesi, onun kurumsal bir mutasavvıf olduğunu göstermektedir. Ayrıca zaviyesinin bulunması ve Ahî teşkilatına mensubiyeti onun bir Ahî şeyhi olduğuna delalet etmektedir.

1991 yılında yapılan araştırmada Ahî Yusuf Perende'ye dair şu bilgilere ulaşılmıştı: İlhanlı dönemi eseri olan (Yavi, 1986, 180) Ahî Yusuf Türbesi bugün hâlâ ayakta. Turhal Kalesi'nin altındaki Amasya Caddesi'nde Eski Eserleri Koruma Derneği ve Eski İmam Hatip Lisesi'nin arkasında olan türbenin bir adı da "Ah Yusuf" idi. Türbenin doğu tarafındaki giriş kapısının üzerinde bulunan kitabeye göre, vefat tarihi 1324 yılıdır. Onun Turhal'ın Bizans elinden alındığı 1301 tarihinden sonra Turhal'a geldiği sanılmaktadır. Rivayete göre, o yöredeki köylerin vergilerini kendi aile efradına yedirmeyen Ahî Yusuf, biriken bu paralarla bir Kur'an kursu ve bir imarethane (aşevi) yaptırır. Bu imarethanede Turhal medresesinde okuyanlar ile gelip geçen insanlar yemek yerler. Bugünkü Hamam Mahallesi'nde Yeşilirmak kenarındaki eski hamamın yapılış tarihi 1315 olmasına rağmen bu tarihin yazılı olduğu taş bugün mevcut değildir. Hamamdan çıkan bir kişinin buraya yakın olan bu türbeye gelerek burada kaybolduğu da yine rivayetler arasındadır (K.K.: Erdoğan, 1926).

Ahî Yusuf'un meşhur olmasının sebebi hayvanlara ilk defa semer yapmasından dolayıdır. Kendisine "Semercilerin Piri" lakabının verilmesi buna dayanır. Ahî Yusuf odun taşıyan hayvanların yaralarını görerek Turhal'a yakın Kaz Gölü'nden getirdiği kamışlarla türbesinin bulunduğu yerde hayvanlara semer yaparak, hem hayvanların yaralanarak eziyet çekmelerinin önüne geçer, hem de geçimini bu şekilde sağlar. Bundan dolayı da esnaf arasında Semercilerin Piri olarak anılmaya başlar. (K.K.: Erdoğan, 1926).

2025 yılında yapılan araştırmada Ahî Yusuf Perende hakkında elde edilen bilgiler, 1991 yılındaki yapılan araştırma ile neredeyse aynıdır. Ahî Yusuf Türbesi'nde Ahî Yusuf ve hanımı metfun olup (Kalafat, 2003, 182), ayrıca bir de çocuk kabri (Durma, 2010, 163; Erdoğan, 2012, 33) bulunmaktadır. 1301 yılında Turhal'a gelen Ahî Yusuf'a, bölgenin Türkleşmesi ve İslamlaşması yolunda gösterdiği başarılarından dolayı Dazya Köyü deresindeki değirmen ile çevresinin gelirleri verilmiştir (Kalafat, 2003, 183). Zaviyesi Tokat Emîri Fahreddin Bey zamanında yaptırılmıştır (Şimşirgil, 1997, 471).

Ahî Yusuf hakkında şu halk rivayetleri ve inançları söz konusudur: Yukarıda da belirtildiği gibi Ahî Yusuf'a Semercilerin Piri denmesinin nedeni ile ilgili anlatılanlar oldukça dikkat çekicidir. Ahî Yusuf, odun taşıyan yük hayvanlarının odunların sürtünmesi sonucu sırtlarında oluşan yaraları görünce bundan son derece rahatsız olup üzüntü duyar. Buna bir çare bulmak için düşünmeye başlar ve sonunda semeri

6 Perende: Uçan, kanat çırpın, havada uçarak atılan takla (Pakalın, 1983, 2/771-772).

7 Mûy-tâb: Kıl dokuyan, kıldan keçe, yular, torba gibi eşyalar yapan (Pakalın, 1983, 2/588).

8 Tâbhane: Yoksulların barınmaları için kurulmuş hayır müesseseleri (Pakalın, 1983, 3/369).

icat ederek hayvanları bu eziyetten kurtarır. Bu nedenle Semercilerin Piri lakabını alır. Bundan sonra da Kaz Gölü civarından getirttiği kamışlardan semerler yaparak geçimini de bu şekilde sağlar (Uzunçarşılı, 1927, 2/84; Keskin, 1999a, 192; Durma, 2010, 162-163; Erdoğan, 2012, 33). Ahî Yusuf'un yaptırdığı Yeşilırmak'ın kenarındaki Karataş Hamamı'nda onun her cuma akşamı yıkandığı ve türbe civarına gelince aniden gözden kaybolduğu rivayet edilmektedir (K.K.: Barışık, 1967). Hatta cuma gecesinde peştamal konulması unutulduğunda, ertesi günü hamamın göbek taşında ıslak bir peştamal ile karşılaşıldığı söylenmektedir (Durma, 2010, 162-163; Erdoğan, 2012, 33).

Bucak müdürü Hakkı Efendi, 1934 yılında Ahî Yusuf'un türbesini yıktırmak ister. Ancak yalnızca kubbesini yıktırabilir. Bu yıkımın hemen ardından felç geçiren müdür hastanelik olur. Ayrıca bu yıkım işinde çalışan iki işçiden birisi damdan, diğeri de pencereden düşerek ölür (Durma, 2010, 163; Erdoğan, 2012, 33)

Rivayetlere göre, Ahî Yusuf, Veysel Karanî'nin akrabası olup, türbedeki keçe külah Karanî'ye aittir. Türbede Ahî Yusuf'a ait olduğu belirtilen tespih suya batırılıp, o sudan ölüm döşeğinde sekerât⁹ halinde olan kişiye içirilirse, dili çözülür (Durma, 2010, 163-164; Erdoğan, 2012, 33-34). Ayrıca Ahî Yusuf Türbesi çeşitli hastalıkların şifa bulması için ziyaret edilir. Eğer hasta kişiler iç çamaşırlarını bir müddet mezarın üzerine bıraktıktan sonra giyerlerse ağrıların geçeceğine inanılır (Keskin, 1999a, 192).

Görüldüğü gibi 1991 ve 2025 yıllarında Ahî Yusuf Perende'ye ilişkin yapılan iki araştırma sonucu elde edilen bilgiler göz önüne alındığında; 1991'de bu zat hakkındaki bilgilerin ve halk rivayet ve inançlarının 2025 yılında da aynen korunduğu, hatta ilaveler yapılarak literatüre geçirildiği müşahade edilmektedir. Bu durum, Türkiye Selçukluları döneminde yaşayan aynı zamanda Ahî şeyhi olan Yusuf Perende'nin aradan geçen 34 yıllık sürece rağmen unutulmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

3. Lengerî Baba

Belgede Lengerî Baba'nın türbesinin köprübaşında olduğu, büyük bir hankaha¹⁰ sahip bulunduğu belgenin kaleme alındığı tarihte Mustafa Dede adlı kişinin türbede türbedarlık yaptığı ifade edilmektedir (Bayram, 1987, 37). Lengerî Baba'nın hankaha sahip olması onun kurumsal bir mutasavvıf olduğunu göstermektedir.

1991 yılında yapılan çalışmada Lengerî Baba kimliği ve türbesi hakkında halk arasında dolaşan farklı bir rivayet anlatılmıştı. Bu rivayete göre; Kesikbaş'ın mezarını tespit edip ona türbe yaptıran Şeyh Mustafa Efendi'nin yanından hiç ayrılmayan Sofu isimli birisi vardır. Tokat'ta "Tüysüz Baba" adlı bir evliya "terpoş" denilen lengere¹¹ benzer bir kabın içine helva koyarak Yeşilırmak'a atar. Şeyh Mustafa Efendi'ye gönderilen bu hediyeyi Sofu alır ve Şeyh Mustafa'nın emriyle o da lengerin içine helva koyup Yeşilırmak'a bırakır. Yeşilırmak normalde Tokat'tan Turhal'a doğru akarken, bu helva dolu lengerin ters istikametteki Tokat'a gittiği söylenmektedir. Bu rivayete göre, lengeri ırmaktan alıp ırmağa bıraktığından dolayı burada adı geçen Sofu adlı zat Lengerî Baba şeklinde anılmaya başlar (K.K.: Necli, 1924).

9 Sekerât: Can çekişirken gelen dalgınlık (Şemseddin Sâmî, 1317, 728).

10 Hankah: "Dervişlerin sohbet ve zikir için toplandıkları, bir süre ikamet ettikleri, bazen inzivaya çekildikleri mekânlar için kullanılan terim" (Uludağ, 1997, 42).

11 Lenger: "Yayvan ve kenarları geniş büyük bakır kap" (*Türkçe Sözlük*, 1988, 2/963).

2025 yılında yapılan araştırmada ise Lengerî Baba hakkında 1991 yılındaki rivayetin biraz farklı bir anlatımı ile karşılaşıldı: “Kesikbaş Türbesi’ni yaptıran Şeyh Mustafa Efendi’nin yanından hiç ayrılmayan Mustafa Dede isminde son derece yumuşak huylu, sufi bir ihtiyar zat vardı. Hakkında anlatılan menkıbeye göre; türbe inşaatı devam ederken Tokat evlialarından Tüysüz Baba üstü açık ve yayvan bakır tabak ile helva gönderir. Helva dolu kap Tokat’tan Yeşilırmak’a bırakılır ve Turhal’dan da nur yüzlü bir sufi olan Mustafa Dede tarafından alınır. Şeyh Mustafa Efendi’ye takdim edilir. Şeyh Mustafa Efendi helvayı yedikten sonra Mustafa Dede’ye: “bizim helvamızı da sen gönder” diye talimat verir. Mustafa Dede kendi eliyle yaptığı helvayı daha büyük bakır bir tabağa, lengere koyar ve ırmağa bırakarak akıntıyla Tüysüz Baba’ya gönderir. Bu olaydan sonra Mustafa Dede’nin adı Lengerî Baba olarak kalır” (Durma, 2010, 162).

2025 yılındaki araştırmada eldeki bilgilerden hareketle Lengerî Baba’nın kimliği şöyle belirlenmeye çalışılmıştır: Belgede Lengerî Baba’nın hankah ve türbesinin Köprübaşı’nda bulunduğu o civardaki Kesikbaş Türbesi’ne yakın olduğu belirtilmektedir. Ancak yapılan araştırmada ne Lengerî Baba’nın ismine ne de hankah ve türbesine ait bir ipucu tespit edilememiştir. Fakat Kesikbaş Türbesi’ne yakın Ahî Yusuf Türbesi’nin yanındaki sokakta Tekkeler Çıkmazı’nda bir evin giriş katında İskender Baba Türbesi bulunmaktadır. Türbesindeki kitabede de İskender Baba’nın vefat tarihi 1301 yılı olarak (Keskin, 1999a, 193; Durma, 2010, 165) verilmiştir. İskender Baba’nın Kesikbaş Türbesi’ne yakınlığı göz önüne alındığında belgede Lengerî Baba olarak zikredilen zat İskender Baba olabilir. Çünkü İskender Baba’nın “lenger”, lakabı almasından dolayı Lengerî Baba olarak anılması veya “İskender” ve “lenger” kelimelerinin benzerliği göz önüne alındığında İskender Baba adının zaman içinde Lengerî Baba’ya dönüşmesi muhtemeldir.

İskender (Lengerî) Baba hakkında şöyle rivayetler ve halk inançları söz konusudur: İskender Baba üstünde ev olan bir yatır iken, üzerine bir türbe yapılır. Fakat kendisi buna rıza göstermediğinden ev yanar. Eskiden yağmur duasına çıkılacağına toplanılan taşlar İskender Baba’nın türbesinde okunduktan sonra yavaşça Yeşilırmak’ın kenarına bırakılırdı. Eğer yağmur çok yağarsa taşlar ırmaktan çıkarılırdı (Keskin, 1999a, 193; Durma, 2010, 165-166).

4. Şeyh Şehâbeddin Sühreverdî

Belgede verilen bilgiye göre Şeyh Şehâbeddin Sühreverdî, Turhal’ın kuzey tarafında Yeşilırmak’ın kenarında tekkesi ve türbesi olan bir evliyadır (Bayram, 1987, 37). Ancak belgede belirtilen tekkesi günümüze ulaşmamıştır. Onun tekkesinin olduğunun ifade edilmesi kurumsal bir mutasavvıf olduğunu göstermektedir. 1485 tarihli tahrirde tekkeden zaviye olarak söz edilmektedir (Şimşirgil, 1997, 471).

1991 yılındaki araştırmada Şeyh Şehâbeddin Sühreverdî, türbesi ve hakkındaki halk inançlarıyla ilgili şu bilgilere ulaşılmıştı: Halk arasında Şeyh Şehâbeddin Sühreverdî’nin komutan olduğu ve yapılan bir savaşta şehit düştüğü rivayet edilmektedir. Yeşilırmak’ın kenarındaki mezarlığın altında olan türbesi, kapısı üzerinde kitabeye göre 735/1335’te yaptırılmıştır. Türbe, 1974 yılında Eski Eserleri Koruma Derneği tarafından restore edilmiştir. Restorasyondan önce çevre duvarları kerpiç üzeri ahşap kırılma çatı ile kaplı olan türbenin çatısındaki Arapça kitabeye göre yapılış tarihi 1171 yılı Muharrem ayı (1757 Eylül), yaptıran ise Dervişoğullarından Hacı Osman Efendi olarak gösterilmiştir. Ancak 1171/1757 yılı türbenin restorasyon tarihi olmalıdır. (K.K.: Erdoğan, 1926).

Türbenin içindeki 4 sandukada kimlerin yattığı konusunda iki rivayet vardır:

Birinci rivayete göre; yan yana ilk üç sandukada Şeyh Şehâbeddin, hanımı ve oğlu yatmaktadır. Üçüncü sandukanın ayakucuna yakın olan diğerlerinden küçük görünen dördüncü sandukada ise hizmetçisi vardır. Ancak türbeyi ziyaret edenlerin verdiği bu bilgiler sandukaların başında bulunan taşlardaki kitabelere göre yanlışlık arz etmektedir.

İkinci rivayete göre ise; türbe içinde sağdan sola dört sandukadan birincisi Şeyh Şehâbeddin'e ikinci ve üçüncü sandukalar 13. yüzyılda Turhal Ovası'nda yapılan savaşta şehit düşen iki Türk askere aittir. Dördüncü küçük sandukada ise kimin yattığı bilinmemektedir. Bu sandukada türbenin hizmetkârının olduğu sanılmaktadır. Yaygın olarak kabul edilen bu rivayettir.

İlk üç sandukanın başındaki mezar taşlarında yazılar bulunmaktadır Bu taşlarda şunlar yazılmıştır:

Birinci Sanduka: Her iki rivayette de Şeyh Şehâbeddin'e ait olduğu söylenen ve bu sandukanın başındaki taşın bir yüzünde kelime-i tevhid, diğer yüzünde ise “*kul yâ ibâdiyyellezîne eşrafû*” ayeti¹² sonuna kadar yazılmıştır. Ancak taşta mezar sahibinin adı, doğum ve ölüm tarihleri yoktur.

İkinci Sanduka: Bu taşta “*hâzâ kabru's-sâid el-merhum eş-şehîd tuvuffiye fi seneti sittîn ve seb'âmie*”¹³ yazmaktadır. Buradaki tarih 760/1359 yılıdır.

Üçüncü Sanduka: Bu taşta “*tuvuffiye fi 'ş-şuhûri hamse ve semânîn ve seb'âmie*”¹⁴ tarihi yer almaktadır. Bu sandukadaki tarih ise 785/1384 yılıdır.

Şeyh Şehâbeddin Türbesi'nde adına “Dilek Taşı” denilen yuvarlak bir taş bulunmaktadır. Buraya gelenler türbeyi ziyaretten sonra bir dilek tutarlar ve kibleye yönelerek bu taşı kaldırmaya çalışırlar. Bir halk inancı olarak taşı kaldıran kimsenin dileğinin gerçekleşeceği, kaldıramayanın ise dileğinin gerçekleşmeyeceğine inanılmaktadır. Daha önce türbeyi ziyaret eden kadınlar dilek tutup taşı kaldırdıklarında o dileklerinin gerçekleştiğini ifade ettiler (K.K.: Erdoğan, 1926). 1991 yılındaki türbe ziyaretinde yüksek lisans bitirme dileğini tutarak dilek taşını kaldırıncaya, oradaki kadınlar, taş kaldırıldığı için bu dileğin gerçekleşeceğini söylemişlerdi.

2025 yılındaki araştırmada ise yukarıda 1991 yılında verilen bilgiler biraz farklı şekilde tekrar edildikten sonra orada olmayan şu bilgilere de yer verilmiştir: Kare planlı ve üzeri kubbeli olan Şeyh Şehâbeddin Sühreverdî Türbesi, Amasya tarafında şehrin girişinde Yeşilırmak'ın kenarında olup, aynı adı taşıyan mezarlığın güneybatısındadır. Mevki olarak kalenin eteğinde, Yeşilırmak'ın kıyısında ve otogarın karşısında bulunmaktadır. Asıl adı Şahap olan Şeyh Şehabeddin Sühreverdî, Buhara'nın Sühreverd kasabası¹⁵ kökenlidir. Türbede adına niyet taşı denilen siyah ve

12 قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ
De ki (Allah şöyle buyuruyor): “Ey kendi aleyhlerine olarak günahla haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.” (Zümer: 53)

13 760 هذا قبر السعيد المرحوم الشهيد توفى في سنة ستين و سبعمائة (M. 1359)

14 توفى في الشهور خمس و ثمانين و سبعمائة (M. 1384).

15 Turhal'da metfun Şeyh Şehabeddin Sühreverdî'nin memleketine ilişkin verilen bu bilgi hatalıdır. Burada Turhal'daki Şeyh Şehabeddin Sühreverdî, Sühreverdî tarikatının kurucusu, şeyhu's-suyûh ünvanıyla meşhur olan, muhaddis, müfessir ve 1234 yılında Bağdat'ta vefat eden Şeyh Şehabeddin Sühreverdî ile muhtemelen isim benzerliğinden dolayı karıştırılmıştır. Hâlbuki Bağdat'ta vefat eden Şeyh Şehabeddin Sühreverdî, Buhara'nın Sühreverd kasabasından değildir. O, 1145 yılında Irak-ı Acem bölgesinin Cibal eyaletinde Zencan'a bağlı Sühreverd'de doğmuştur (Yılmaz, 2010, 38/40-41). Dolayısıyla bu iki Şeyh Şehâbeddin Sühreverdî birbirlerinden farklıdır.

beyaz olmak üzere iki tane taş bulunur. Niyet tutan kişiler eğer bu taşları kaldırırlarsa, niyetlerinin kabul olacağına, kaldıramazlarsa da kabul olmayacağına inanılır (K.K.: Demir, 1964). Ancak dileklerinin kabul olması için peş peşe üç Perşembe türbenin ziyaret edilmesi gerekir. Türbeyi daha ziyade çocuk sahibi olamayan kadınlar, cinlerin çarpmasına uğrayanlar ve akıl hastası olanlar ziyaret ederler. Gelenler dualar okunarak türbenin etrafında üç defa döndürülürler. Hasta olan kişilerin başörtüsü, gömlek, atlet gibi çamaşırları bir süre mezarın üzerine konulduktan sonra alınarak hastaya giydirilir. Bazen de türbenin girişinde mum yakılır (Durma, 2010, 166-167; Erdoğan, 2012, 36).

Türbenin bakım işleri uzun süreden beri Yapazlar sülalesi tarafından yürütülmektedir. Şeyh Şehâbeddin Sühreverdî “Turhal’ın kazığı” yani şehri ayakta tutan evliya olarak kabul edilmektedir. Şeyh Şehâbeddin, Kesikbaş’tan sonra türbesi en fazla ziyaret edilen evliyadır (K.K.: Bakan, 1968).

5. Pir Ahmed Dede Sultan

Belgede Yeşilirmak’ın karşısında Şeyh Şehâbeddin Sühreverdî Türbesi’nin hizasında Pir Ahmed Dede Sultan’ın türbesi ve zaviyesi olduğu belirtilmektedir (Bayram, 1987, 37). Bu durum onun zaviye sahibi kurumsal bir mutasavvıf olduğunu göstermektedir. 1520 tarihinde zaviyenin şeyhinin Ahî Ahmed olduğu (Şimşirgil, 1997, 472) belirtilmektedir. Vefatından sonra da zaviyesinin yanına inşa edilen türbesine defnedilmiştir. Uzun yıllar dileklerin kabul olduğu bir yatır olarak ziyaret edilmiştir.

1991 yılındaki araştırmada Pir Ahmed Dede Sultan ile ilgili şu bilgilere ulaşılmıştır: Pir Ahmed Dede Sultan’ın belgede belirtilen türbe ve zaviyesi günümüze ulaşmamıştır. Ancak burada türbe değil de birkaç mezar taşı vardı. Bu mezar taşlarının bulunduğu yere eskiden “Tekke Kavağı” da denilirmiş. 1940’lı yıllarda burada büyük kavak ağaçları bulunurdu. Muhtemelen önceleri var olan zaviye dolayısıyla buraya Tekke Kavağı denilmiş olmalıdır. Pir Ahmed Dede Sultan hakkında şöyle bir halk inancından söz edilmektedir; Yağmur yağmayan yıllarda Turhal halkı buraya toplanır. 70 bin taşla dua okunur, bir atın kafatasına da bazı dualar yazılır ve bunlar suya atılır. Daha sonra anneler küçük çocuklarından, koyunlar kuzularından ayrılır. Küçük çocukların ağlamaları ve birbirlerinden ayrılan koyun ve kuzuların melemeleri eşliğinde yağmur yağması için dua edilirmiş. Halk dua ettiği yerden ayrılmadan yağmur yağmaya başlamış (K.K.: Erdoğan, 1926).

2025 yılında yapılan araştırmada Pir Ahmed Dede Sultan’a dair bilgiler; türbesinin Şeyh Şehâbeddin Sühreverdî Türbesi’nin karşısında Yeşilirmak’ın diğer tarafında, ilçenin en yaşlı kavak ağaçlarının yer aldığı bir alanda olduğu ve burada çok sayıda mezar taşının bulunduğundan ibarettir (Durma, 2010, 166; Erdoğan, 2012, 53).

1991 yılında gerçekleştirilen araştırmada Pir Ahmed Dede Sultan’a ilişkin yukarıda verilen bilgilere 2025 yılındaki araştırmada ulaşılamaması bu zat hakkındaki rivayet ve halk inançlarının unutulmaya yüz tuttuğunu göstermektedir. Bunun nedeni ise Pir Ahmed Dede Sultan’ın türbesinin hiç değilse de mezarının günümüze kadar ulaşmamış olmasıdır. Çünkü onun mezar yeri bugünkü otogarın ve Kamyoncular Nakliyat’ın arkasındaki boşluk alan olup, pancar mevsiminde Turhal Şeker Fabrikası’nın pancar döküm alanı olarak kullanılmaktadır. Pir Ahmed Dede Sultan yatır olarak ziyaret edilemediğinden dolayı ona dair menkıbe ve halk inançları da unutulmuştur.

6. Kesikbaş Dede, Ali Baba ve Şeyh Mustafa Efendi Türbesi

Belgede Kesikbaş Dede ile Ali Baba'nın evliya olduklarının bilindiği ve Lengeri Baba'ya yakın bulundukları ifade edilmektedir (Bayram, 1987, 37).

1991 yılındaki araştırmada Kesikbaş ve türbesi hakkında şu bilgilere ulaşılmıştı: Kesikbaş Türbesi ve Kesikbaş Camii, Turhal Kalesi'ne yakın, köprübaşında ve Yeşilirmak'ın hemen kenarında bulunmaktadır. Belgede geçen Turhal'da metfun olan evliyalar hakkında herkes bilgi sahibi değildir. Ancak Kesikbaş Türbesi hemen herkes tarafından bilinmekte ve ziyaret edilmektedir. Adeta Turhal'ın sembolü haline gelen Kesikbaş Türbesi'nden bahsederken, bu türbeyi yaptıran Şeyh Mustafa Efendi'den¹⁶ de söz etmek gerekir. Çünkü Kesikbaş Türbesi'ni yaptıran, vefat edince de buraya defnedilen Şeyh Mustafa Efendi'nin ünü sadece Turhal'a değil, her tarafa yayılmış durumdadır (Necli, 1924).

Türbede yedi tane sanduka bulunmaktadır. Bunlardan ikinci sandukada kimin yattığı hakkında değişik rivayetler vardır. Ancak diğer sandukalarda kimlerin bulunduğu ile ilgili bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Türbede kible yönünde sağdan itibaren şunlar metfundur:

Birinci Sanduka: Bu sandukada önceleri adına türbe ile küçük bir mescit yaptırılan ve Hz. Muhammet Peygamberin sahabesinden olduğu söylenen Kesikbaş yatmaktadır. Bu zatın gerçek adının Şeyh Abdullah olduğu rivayet edilmektedir.

İkinci Sanduka: Yukarıda da belirtildiği gibi burada metfun olan zat hakkında birçok rivayet vardır. Kimilerine göre burada Hazreti Ali'nin torunu Seydi Kamber, kimilerine göre Buhara'dan gelen bir şeyh, kimilerine göre de Şeyh Mustafa Efendi'nin yanında bulunan Sofu veya Lengeri Baba olarak bilinen zat metfundur.

Üçüncü ve Dördüncü Sanduka: Bu iki sandukada Şeyh Mustafa Efendi'nin iki hanımı metfun bulunmaktadır.

Beşinci Sanduka: Türbe ve camiye yaptıran Şeyh Mustafa burada metfundur.

Altıncı ve Yedinci Sanduka: Şeyh Mustafa Efendi'nin iki çocuğu kapıdan hemen girişte sağ taraftaki iki sandukada yatmaktadır. (K.K.: Necli, 1924).

Türbede metfun olan Kesikbaş ve Şeyh Mustafa hakkında farklı rivayetler vardır. Kesikbaş lakabı ile bilinen Şeyh Abdullah'ın Hz. Muhammet Peygamberin sahabelerinden olduğu söylenmektedir. Rivayete göre; Şeyh Abdullah, Anadolu'ya geldiğinde Turhal yakınlarında bir dev ile savaşıyor. Dev, Şeyh Abdullah'ın gövdesini yer ve sadece başı kalır, karısıyla çocuğunu da kuyuya kaçıtır. Bugün hâlâ Turhal'a 10-12 km uzaklıkta Kesikbaş Kuyusu denilen bir kuyu vardır. Hz. Muhammet Peygamberin sağlığında cereyan eden bu olay üzerine, Kesikbaş yuvarlanarak Hz. Muhammet Peygamberin huzuruna gider ve ondan devin elinde bulunan hanımı ile çocuğunu kurtarmasını ister. Bunun üzerine Hz. Muhammet Peygamber de Hz. Ali'yi görevlendirir. Hz Ali ile Kesikbaş Turhal'a gelirler. Hz Ali, Kesikbaş'ı orada bırakarak bir dağın arkasındaki devin kuyusunun olduğu yere gider. Kuyuya girerek dev'i öldürür, hanımını ve çocuğunu kurtararak Kesikbaş'ın yanına getirir (K.K.: Çakmak, 1911).

Bir başka rivayete göre, bundan sonra Hazreti Ali'nin oğlu Muhammed Hanefi'nin oğlu olan Seydi Kamber, Kesikbaş'ın mezarını ziyarete gelir ve burada vefat eder. Kesikbaş'ın yanındaki sandukanın bu zata ait olduğu da söylenmektedir Adeta bir efsane gibi dilden dile dolaşarak günümüze kadar gelen Kesikbaş'ın hikâyesi böyledir (K.K.: Çakmak, 1911).

16 Şeyh Mustafa Efendi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Yıldız, 2006, 26-52; Şengün, 2015, 3/261-268.

Halk arasında hikâyesi dolaşan Şeyh Mustafa Efendi'ye gelince; Şeyh Mustafa Efendi'nin hangi tarihte doğduğu bilinmemektedir. Tahsilini Amasya ve İstanbul'da tamamladıktan sonra İstanbul'da şeyhu's-şuyûh namı ile maruf Ali Efendi, Hacı Mustafa Efendi'ye hilafet verir ve onu irşat maksadıyla Orta Anadolu'ya Tokat'a bağlı Turhal'a gönderir. İlim ve tasavvufta derin vukufiyeti bulunan Şeyh Mustafa Efendi, devamlı ilim tedrisi ve halkın irşadıyla meşgul olur. Zamanla öğrencileri, müritleri sayılamayacak kadar çoğalır. Nihayet Orta Anadolu'da zâhirî ve bâtinî ilimlerde "allameicihan" namıyla şöhret bulur. Müritlerinin yardımıyla Kesikbaş Camii'ni yaptırır (K.K.: Necli, 1924; K.K.: Çalışkan, 1967).

Şeyh Mustafa Efendi, Kesikbaş Türbesi'nin ne durumda olduğunu anlamak için bir gün istihareye varır. Rabitalar yapar ve mana âleminde cesetsiz bir başın türbesi olduğunu ve bu başın o devirde bir İslam ordusunun şehit düşmüş ve başı kesilmiş başkumandanına ait olduğunu keşfeder. Bu rabitasında şeyhi tarafından yaptırdığı bu camiye Kesikbaş Camii ismini vermesi emredilir. Şeyh Mustafa Efendi müritlerini toplar ve rüyasını onlara anlatır ve yapılacak caminin isminin Kesikbaş Camii olacağını bildirir (K.K.: Erdoğan, 1926).

Hacı Mustafa Efendi bundan sonra hayatını cami içerisinde yaptırdığı hücrede geçirir. Zamanın sadrazamı Sülale-i Resul'den Seyyid Mehmed Paşa olup hazretin müritlerindendir. Turhal'ın doğusunda bugün Gümüştepe denilen Dazya Köyü'nün bağları ve arazileri ile beraber bütün mülkiyetini Şeyh Hacı Mustafa Efendi'ye verir. Şeyh Efendi bağışlanan bu ihсанın tamamını okuyan binlerce öğrencisinin hayrına medrese ve tekkeye vakfeder (K.K.: Erdoğan, 1926).

Şeyh Mustafa Efendi hem Nakşibendi Tarikatı'ndan, hem de Halvetî Tarikatı'nın Şâbâniyye kolundan hilafet almıştır. Aynı zamanda âlim bir zat olan Şeyh Mustafa Efendi'nin eserleri de mevcuttur:

el-Bedrü'l-Münir fî Şerhi Ehâdisi'l-Beşeri'n-Nezîr hadise dair bir eserdir. Onun *Mürşidü's-Sâlikîn ve Hadis-i Erbaîn Şerhi* adlı iki eseri daha vardır (Karahana, 2022, 25/472). Ayrıca başka bir eserinin olduğundan da bahsedilmektedir. Şeyh Mustafa Efendi 1794 yılında Turhal'da vefat etmiş ve kendi yaptırdığı Kesikbaş Türbesi'nde metfundur (Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, t.y., 1/212-213).

Şeyh Mustafa Efendi'nin halk arasında dolaşan hikâyesi şöyledir: Şeyh Mustafa Efendi, Sivas'taki büyük bir şeyhten üç yıl ders alır. Bu Sivas'taki şeyh, Hacı Mustafa Efendi'ye onu Hz. Muhammet Peygamberin yanına göndereceğini söyler. Hacı Mustafa Efendi, Hz. Muhammet Peygamberin hayatta olmadığını belirtince, Sivas'taki Şeyh Efendi de dersin kendisine manevi olarak verileceğini ifade eder. Medine'ye gelen Mustafa Efendi'ye Peygamberimiz bir yıl rüyasında ders verir. Bu bir yılın sonunda kendisine Hz. Muhammet Peygamber tarafından Sivas'taki şeyhinin yanına dönmesi söylenir. Şeyh Mustafa, Sivas'taki şeyhinin yanına geldiğinde şeyhi ona Turhal'da yatan Kesikbaş'ın türbesini yapmasını söyler. Şeyh Mustafa, Turhal'a gelir ancak Kesikbaş'ın metfun olduğu yeri bulamayınca, şeyhinden Kesikbaş'ın yerini öğrenmek için Sivas'a doğru harekete geçer. Çamlıbel'de karşılaştığı şeyhi ona parmağıyla Kesikbaş'ın metfun olduğu yeri gösterir. Şeyh Efendi, Hacı Mustafa Efendi'ye orada türbe, cami, minare, hamam ve köprü yapması için talimat verir. Bütün bunları yapabilmek için gerekli parayı Yeşilırmak'a elini sokarsa bulabileceğini söyler. Turhal'a dönen Hacı Mustafa Efendi, şeyhinin işaret ettiği yerde Kesikbaş'ın mezarını tespit eder. Şeyhinin tavsiyesi üzerine elini Yeşilırmak'a sokarak yapacağı inşaatlar için gerekli parayı bulur. 1172/1758-59'de türbeyi, 1175/1761-62'de camiye ve 1180/1766-67'de de minareyi yaptırır. Cami yapılırken Şeyh Mustafa Efendi

halkın taş getirmesini istediği halde kimse bu işe yanaşmaz. Taş ocağına giden Şeyh Hazretlerinin işaretleri ile harekete geçen taşlar, kendiliğinden caminin yapılacağı yere gelerek yığılırlar. Fakat akşam boş olan cami yapılacak yerin önünün sabah taşlarla yığılı olduğunu gören halk, Hacı Mustafa Efendi'yi gece herkesin öküzünü çalarak taşları getirmekle itham eder. Durum zamanın padişahına şikâyet edilir. Şikâyetleri dinleyen padişah da Şeyh Mustafa Efendi'nin gerçekten evliya olup olmadığını anlamak ve halkın şikâyetlerini yerinde incelemek için, vezirine şeyhe hediye etmek üzere helva vererek Turhal'a gönderir. Padişahın Şeyh Efendi'ye göndermiş olduğu helva ile neyi anlatmak ve neye işaret etmek istediği bilinmemektedir. Yanında helva ile geldiğini sezen Şeyh Mustafa Efendi, veziri şehrin girişindeki Kuruçay Köprüsü'nde karşılar. Vezir, padişahın kendisine hediye gönderdiğini ifade eder. Eline aldığı helvanın taş kesildiğini gören Şeyh Hazretleri bunun üzerine: *"Bu taşı vurur ve padişahının kafasını kırarım, git padişahına aynen böyle söyle"* der. Durumu anlayan vezir *"eyvah"* der ve Şeyh Efendi'ye kendisinin Turhal halkı tarafından padişaha şikâyet edildiğini anlatır. Bunun üzerine Şeyh Efendi de Turhalılara: *"Turhalli onmasın ve dışarıdan gelen burada kalsın"* şeklinde beddua eder. Nitekim Turhal halkı bu bedduanın tuttuğuna inanmaktadır. Çünkü Turhal nüfusunun büyük çoğunluğunun, neredeyse tamamına yakınının şehre dışarıdan gelenlerden oluştuğu söylenmektedir (K.K.: Çakmak, 1911).

Şeyh Mustafa Efendi'nin hayat hikâyesinin bir başka varyantı da şöyledir: Turhal'da doğup büyüyen Mustafa Efendi, ilim tahsil yaşı gelince Turhal medresesini bitirdikten sonra, Amasya giderek buradaki medreseden de mezun olur. Mustafa Efendi buradan aldığı icazetle İstanbul'daki Nakşibendî Ali Efendi Dergâhı'na gider. Bu dergâhtan da icazetini aldıktan sonra gecenin birinde Hz. Muhammet Peygamber ruhani olarak kendisini Medine'ye çağırır. Medine'ye gelen Şeyh Mustafa Efendi, buradaki vazifesini tamamladıktan sonra Şam'a gider. Şam'daki bir mağarada zikir yaparken manevî olarak yanına iki kişi gelir ve: *"Ya şeyh bizim mekânımız burada bizi de ziyaret etmez misiniz?"* derler. Ancak bu zikir esnasında şeyhin omuzuna iki el çöker. Şeyh baktığında onun Hz. Muhammet Peygamber olduğunu anlar. Hz. Muhammet Peygamber ona şöyle der: *"Ya Mustafa sen burada zikri bırak, memleketin olan Turhal'a git ve orada halkı irşad et."* Hz. Muhammet Peygamberin emrine uyarak Turhal'a gelen Şeyh Mustafa Efendi, halkı irşada başlar (K.K.: Necli, 1924).

Bugün türbenin bulunduğu yer o zamanlar bir dağ olup Şeyh Mustafa Efendi dağın aşağısında bulunan Yeşilirmak'tan abdest alıp namaz kılar ve yine manevi olarak Hz. Muhammet Peygamber ile görüşür. Hz. Muhammet Peygamber şeyhe: *"Ya Mustafa burada benim sahabemden Kesikbaş yatıyor. Onun türbesini yap"* şeklinde bir talimat verir. Ancak sabahleyin Kesikbaş'ın yattığı yeri bulamayan Şeyh Mustafa'ya o gece rüyasında Hz. Muhammet Peygamber *"işte burası"* diye Kesikbaş'ın bulunduğu yeri gösterir. Sabahleyin Şeyh Mustafa, Hz. Muhammet Peygamberin gösterdiği yerden Kesikbaş'ın kafatasını çıkarır. Hemen harekete geçen Şeyh Mustafa Efendi, Kesikbaş'ın türbesini ve 30-40 kişilik iki kubbeli küçük bir mescit yaptırır. Şeyh Mustafa Efendi minareyi yaptırmak üzereyken İstanbul'dan çağrıldığı için minareyi yaptırmaya fırsat bulamaz (K.K.: Necli, 1924).

Bu dönemde Osmanlı Devleti, Avusturya (Nemçe) ile savaş halindedir. Osmanlı ordusunun düşman karşısında yenildiğini haber alan zamanın padişahı, memleketin manevi önderlerinin yani şeyh ve evliyaların İstanbul'da toplanmasını emreder. Kendisine haber gelen dönemin Sivas valisi o yöredeki şeyhlerle birlikte Şeyh Mustafa Efendi'yi de İstanbul'a gönderir. Padişah, İstanbul'da toplanan şeyhlere Avusturya ile yapılan savaşın ancak maneviyatla kazanılabileceğini ifade eder. Şeyhler de kendi

aralarında yaptıkları istişare sonucunda, içinde Şeyh Mustafa Efendi'nin de bulunduğu üç kişiyi seçerler. Bu üç kişi de içlerinden Mustafa Efendi'yi reis olarak belirler. Bu üç kişi Avusturya karşısına çıkacak Osmanlı ordusunda düzenlemelerin kendileri tarafından yapılması gerektiği konusunda padişahı ikna ederler. Neticede bu üç şeyh Avusturya üzerine çıkılan seferde orduda gerekli düzenlemeleri yaparak görev alacak komutanların yerlerini tayin ederler. Savaş hazırlıkları tamamlandıktan sonra kuşluk vakti Avusturya ordusu ile başlayan savaş, ikindi sonunda Osmanlıların galibiyeti ile sona erer. Bu olayı anlatanlara göre, bundan sonra da Avusturya ile herhangi bir savaş olmaz. Avusturya karşısında Osmanlı ordusunun kazandığı bu zafer üzerine padişah hediye olarak Şeyh Mustafa Efendi'ye Dazy Köyü'nün arazisi ile birlikte bütün mülkiyetini verir. Mustafa Efendi kendisine verilen bu toprakları Turhal'daki medrese ile tekkeye vakfeder. Ancak halk arasında "Seferberlik" de denilen Birinci Dünya Savaşı esnasında savaşa gitmeyen bazı ağalar, fırsatı ganimet bilip vakfedilen bu topraklara el koyarlar (K.K.: Erdoğan, 1926).

Avusturya'ya karşı kazanılan zaferden sonra tekrar Turhal'a dönen Şeyh Mustafa Efendi, Kesikbaş Camii'nin inşaatına devam eder. Kesikbaş Camii'nin inşaatı esnasında bazı ilginç olaylar meydana gelir. Cami yapılırken Şeyh Mustafa Efendi'nin yanında yukarıda da belirtildiği gibi Sofu adlı birisi bulunmaktadır. Sofu, caminin inşaatı sırasında şeyhin yanından ayrılmayan ve hizmetini gören bir kimsedir. İnşaat esnasında taş bitince bir gece Şeyh Mustafa Efendi ile Sofu, Çivril Çayı'na giderler. Mustafa Efendi orada okuyup üfedikten sonra "siz, siz gelin" diyerek taşlara işaret eder ve oradan ayrılır. Halk sabahleyin taşları cami inşaatının yanında yığılı bir şekilde görünce Şeyh Mustafa Efendi'nin bu kerameti karşısında şaşırır ancak bu duruma bir anlam veremez (K.K.: Necli, 1924).

Şeyh Efendi, caminin inşası sırasında işçilerin yevmiyelerini akşam olunca caminin yanındaki bir siyah taşta oturup altındaki postu kaldırarak oradan vermektedir. Sofu, şeyhin işçilere vereceği parayı gündüzden hazırlayıp akşamleyin bu hazır parayı onlara verdiğini zanneder. Sofu'nun bu düşüncesini sezen Şeyh Efendi, bir gün işçilerin yevmiyesini onun vermesini söyler. Akşam olunca Sofu şeyhin oturduğu taşta oturur ve yevmiyeleri vermek için postu kaldırınca ağzını açmış kocaman bir ejderha görünce korkarak hemen postu kapatır. Bu esnada oraya gelip taşta oturan Şeyh Mustafa Efendi yine her zamanki gibi postun altından işçilerinin yevmiyesini dağıtır ve Sofu'ya der ki: "Mesele yevmiyeyi bunun ağzından vermektir, yoksa hazır parayı herkes verir" (K.K.: Necli, 1924).

Türbenin camiye açılan kapısındaki taşın üzerinde:

Bunun sâhib-i hayratı Şeyh Hacı Mustafa

Şefaate ede ona ol Muhammed Mustafa

Maşaallah Tarîk-i Nakşibendî bendesiyem acz-i pür-taksîr

Bu binyüzyetmişikide yazıldı taşta bu takrîr"

yazılıdır.

Eski Eserleri Koruma Derneği tarafından tamir edilen türbede bugün Şeyh Mustafa Efendi'den kalan bazı eşyalar mevcuttur. Bunlar:

Şeyhin Hırkası: Yağmur yağmayan yıllarda çıkılan yağmur duasında şeyhin hırkasının götürüldüğü ve hemen yağmurun yağdığı söylenir.

Zikir Esnasında Kullandığı Demir Kemer: Şeyh Efendi gevşeyip uyumamak için bu kemeri takarmış. Bugünkü yaygın halk inanışa göre; çocuğu olmayan kadınlar bu kemeri taktıklarında çocuk sahibi olurlarmış. 1990'larda türbenin 10 yıldır

türbedarlığını yapan Şevki Çakmak, doktorlar tarafından çocuğu olmaz diye rapor verilen kadınların bile türbeyi ziyaret edip bu demir kemeri taktıklarında, çocuklarının olduğunu ve bunun birçok örneklerine rastlanıldığını ifade etmişti (K.K.: Çakmak, 1911).

Demir Muin: Şeyh Mustafa Efendi'nin uyumamak için çenesini dayadığı bir elini de bir budağına koyduğu keçe kaplı bir demirdir.

Tespîh: Şeyh Efendi döneminden kalan büyük tespih vardır. Bu büyük tespih boyna asılıp türbedeki mezarlar etrafında 7 defa dönülürse, tutulan dileğin gerçekleşeceğine inanılır.

Taş Haline Gelen Helva Yumağı: Padişahın şeyhe gönderdiği ve taş haline geldiği söylenen helva yumağı büyük ve yuvarlak bir taş halinde türbede saklanmaktadır (K.K.: Çakmak, 1911; K.K. Çalışkan, 1967).

Kesikbaş ve Şeyh Mustafa Efendi Türbesi her zaman ziyaret edilen bir yadır durumundadır. Hakkındaki halk inançları nedeniyle yurdun birçok bölgesinden deli, felçli veya çeşitli hastalık sahipleri, şifa amacıyla buraya akın akın gelmektedir. Özellikle çocuğu olmayan veya hemen ölen kadınlar da bu türbenin ziyaretçileri arasındadır. Türbeyi ziyaret eden çocuğu olmayan kadınların çocukları olduğuna, çocukları ölen kadınların ise bu ziyaretten sonra çocuklarının ölmediğine inanılmaktadır. Buraya gelenler türbenin toprağından ve dışarıdaki sudan alırlar. Şifa bulmak için delilere veya hastalara toprağın sürülmesi, suyun ise içtirilmesi gerekir. Şifa bulmaya gelenlerden isteyenler türbeye kurban da adayabilir. Ancak adanan bu kurban türbede kesilmezse adakta bulunanlar evliyanın hışmına uğrarlar (K.K.: Çakmak, 1911).

2025 yılında yapılan araştırmalarda, Kesikbaş'ın menkıbevi hayatı, cami ve türbesi ile bunları yaptıran Şeyh Mustafa Efendi'nin hayatı hakkında literatüre girmiş pek çok bilgiye ulaşıldı (Durma, 2010, 154-161; Erdoğan, 2012, 21-26); Bunların önemli bir kısmı birinci araştırmada elde edilen bilgilerin daha ayrıntılı biçimiydi. Bu durum Turhal'ın adeta manevi sembolleri haline gelmiş Kesikbaş ve Şeyh Mustafa Efendi'nin ve onların etrafında oluşan menkıbevi rivayetlerin ve halk inançlarının büyük çoğunluk tarafından bilindiği gibi, sonraki kuşaklara da aktarıldığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ancak Kesikbaş ve Şeyh Mustafa Efendi hakkındaki bu bilgilere yeniden yer vermek bu çalışmanın hacmini açacağından, burada sadece birkaç önemli hususa değinmekle yetinilecektir.

Turhal'da metfun olan evliyaların isimlerinin geçtiği belgede Şeyh Mustafa Efendi'nin isminin geçmemesi şaşırtıcı gelebilir. İşte bunun nedenini anlayabilmek için belgenin istinsah tarihine (1708) dikkat çekmek gerekir. Çünkü doğum tarihi bilinmeyen Mustafa Efendi'nin vefat tarihi 1794 yılı olarak kabul edilmektedir (Yıldız, 2006, 26, 29). Ancak onun kaç yaşında vefat ettiğine dair bir bilgi yoktur. Vefat tarihi dikkate alındığında ise, Mustafa Efendi belgenin istinsah edildiği 1708 yılında ya dünyaya gelmemiştir ya da küçük yaşlardaydı. Dolayısıyla belgede adları geçen Turhal'da metfun evliyalar arasında Mustafa Efendi'nin bulunması kronolojik olarak mümkün değildir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Kesikbaş Türbesi'nde bulunan ikinci sandukada kimin yattığı konusunda farklı rivayetlere rağmen bu sandukanın Ali Baba'ya ait olduğu düşünülmektedir. Çünkü belgede Kesikbaş'ın yanında ikinci bir kişi olan Ali Baba'nın da ismi geçmektedir. Belgede ismi Kesikbaş ile birlikte zikredilen Ali Baba'nın burada bulunmaması mümkün değildir.

Kesikbaş ve Şeyh Mustafa Efendi ile ilgili şöyle halk inançları da söz konusudur: Kesikbaş ve Şeyh Mustafa Efendi'nin türbesi daha ziyade Cuma ve Pazar günleri çeşitli ağrı ve sızı çekenler, çocuğu olmayan kadınlar ve çeşitli dilekleri olanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Türbede çeşitli duaların okunmasından sonra dileklerinin kabul edilip edilmeyeceğini öğrenmek isteyenler içerideki siyah taşı kaldırmaya çalışırlar. Taşın kaldırılabilmesinin dileklerin kabul olacağı, kaldırılamamasının ise kabul olmayacağı anlamına geldiğine inanılmaktadır. Bundan başka dilekler için türbenin dışındaki pencerenin altında mumlar yakılmakta ve buradaki sudan şifa niyetiyle içilmektedir. Ziyaret peş peşe üç veya yedi defa tekrarlanmaktadır (Keskin, 2000, 218-219).

7. Gazi Baba Sultan

Belgede Sarıkaya Köyü'nde Gazi Baba Sultan'ın metfun olduğu belirtildikten sonra benzersiz zaviyesi ile hamamının olduğu ve çorba verildiği ifade edilmektedir (Bayram, 1987, 37). Bu bilgilere göre burada zaviye, hamam ve aşevinden oluşan bir külliyeinin olduğunu söylemek mümkündür. Zaviyesinin olduğuna bakılırsa Gazi Baba Sultan'ın kurumsal bir mutasavvıf olduğu anlaşılmaktadır.

1991 yılında yapılan araştırmada Turhal'ın Sarıkaya adlı bir köyü olup (*Son Teşkilât-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları*, 1928, 504; *Köylerimiz*, 1968, 464) burada Gazi Baba adlı bir evliyanın metfun olduğu tespit edilmişti. Bu evliya hakkında şu bilgilere ulaşılmıştı: Belgede Sarıkaya Köyü'ndeki Gazi Baba Sultan olarak zikredilen bu zat, bugün "Gazi Baba" olarak bilinmektedir. Belgede zaviyesinden ve hamamından bahsedilse de Sarıkaya Köyü'nde ortada kesilmiş bir taştan başka bir şeye rastlanmamaktadır. Gazi Baba'nın burada metfun olduğu söylenmektedir. Bu taşın civarında 2-3 kucak kalınlığında yıllardır hâlâ ayakta olan ağaçlar bulunmaktadır. Belirtilen ağaçların kesilmemesinin sebebi bunların evliyaya ait olduğu inancıdır. Dolayısıyla bu ağaçları kesenlerin mutlaka bir musibete uğrayacaklarına inanılmaktadır. Rivayetlere göre; ağaçları kesen kimsenin ya hanımı ya da akrabasından birisi ölmekte veya çeşitli belalara uğramaktadır. Anlatılan bir rivayete göre; buradaki evliyanın metfun olduğu söylenen kesilmiş taşın üst kısmında adına "göçek" denilen bir ağaç kökü varmış. Köyden birisi bu kökü keserek evine götürmüş. Hanımı sobada yakmak için bu ağaç kökünü balta ile parçalamaya çalışırken, yerinden zıplayarak kafasına çarpan kök, kadının ölümüne neden olmuş.

Gazi Baba'yı ziyarete genellikle çocuğu olmayan kadınlar gelir. Halk inanışına göre; çocuğu olmayan karı-koca, çocuk sahibi olmaları için köyden bir aile ile Gazi Baba'nın metfun olduğu yere getirilir ve adak adanır. Eğer çiftin çocuğu olursa kurban kesilir. Çocuğu olanlar sadece bu ağaçlardan adına "bağırdak" denilen ve çocuğun beşiğe bağlanması için gerekli olan bir ağaç parçası kesebilirler. Bundan başka bir ağaç kesilemez.

Ayrıca bir başka halk inanışına göre; doğurduğu yavruları ölen hayvanlar da Gazi Baba'nın mezarının yanına getirilir. Buradaki ağaçlardan kazık yapmak için bir parça kesilerek bu hayvanlar kazığa bağlanırsa yavruları bir daha ölmezmiş (K.K.: Gün, 1941).

2025 yılında yapılan araştırmada ise, Gazi Baba Sultan'ın bulunduğu bu köy 1455 yılındaki tahrirde 26 hane olup, adının "Sarukaya" şeklinde geçtiği tespit edilmiştir (Şimşirgil, 1997, 484). 1991 yılındaki Gazi Baba Sultan ile ilgili verilen bilgilerin ve onun hakkındaki halk inançlarının (Erdoğan, 2012, 146) unutulmayıp nerdeyse aynı şekilde aktarılmaya devam edildiği görülmektedir. Bu durum Sarıkaya Köyü'nde

metfun Gazi Baba Sultan ve onunla ilgili halk inançlarının unutulmadan yaşatıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

8. Hacı Baba Sultan

Belgede, Hacı Baba Sultan'ın Haceler (bugünkü Celal) mahallesinde mezarının olduğu, onun geniş arazilere sahip bulunduğu, pek çok fakirin yemek yediği ifade edilmektedir (Bayram, 1987, 37).

1991 yılında yapılan araştırmada şu bilgilere ulaşılmıştı: Belgede ismi geçen Haceler Mahallesi'nin esas adı Hacı Celal'dir. Halk arasında "Haceler şeklinde yaygınlık kazanmıştır. Mahallenin bugünkü adı, asıl isminin bir benzeri olan Celal Mahallesi şeklindedir. Hacı Baba Sultan'ın mezarı, bu mahalledeki Alemoğlu Camii'nin kible yani ön tarafında olup, burada Hacı Baba'ninkinden başka mezarlar da bulunmaktadır (K.K.: Necli, 1924).

2025 yılında yapılan araştırmada ise Hacı Baba Sultan'ın Alemoğlu Camii'nin bahçesinde metfun olduğu, yatır olarak ziyaret edildiği ve fakirleri dost edinen, aç kimseleri doyuran cömert bir zat olduğu belirtilerek neredeyse 34 yıl önceki bu zata ilişkin bilgiler tekrarlanmıştır (Durma, 2010, 165; Erdoğan, 2012, 52)."

Belgede verilen bilgilerden Hacı Baba Sultan'ın kurduğu aşevine geniş araziler vakfetmek suretiyle ihtiyaç sahibi insanların karınlarını doyurarak aynı zamanda bir sosyal sorumluluğu da ifa ettiği anlaşılmaktadır.

9. Utak Dede

Belgede Utak Dede'nin eski köprübaşında Turhal'ın doğusunda kale duvarının altında metfun olduğu belirtilmektedir (Bayram, 1987, 37).

1991 yılındaki araştırmada esnasında Utak Dede ile ilgili şu bilgilere ulaşılmıştı: Utak Dede'ye eskiden "Adak Dede" denilir. Bugün "Daban Taşı" olarak bilinmektedir. Ancak Utak Dede'nin mezarı belli değildir. Bunun yerine üstünde bir küçük çocuğun topuğunun sığabileceği kadar oyuk bulunan bir taş olup, Utak Dede'nin burada yattığı söylenmektedir. Halk inanışına göre; 3-4 yaşına kadar yürüyemeyen çocuklar, bu taşın etrafında 7 defa döndürülerek her dönüşte çocuğun topuğu taşıdaki küçük oyukta sokulursa bundan sonra yürümeye başlar.

1991 yılında Utak Dede hakkında araştırma yapılırken, yukarıda belirtilen halk inanışına dair daha önce yaşanan şu olay anlatılmaktadır: "Ortanca kız kardeşim dört yaşına girmesine rağmen hâlâ yürüyememekteydi. Doktora götürdüğümüzde ayaklarında yürüyüşe engel bir durumun olmadığı söylendi. Bu durumu öğrenen komşu kadınlar ise "Daban Taşı" denilen yatıra götürdüğümüz takdirde kardeşimin hemen yürüyeceğini söylediler. Yürüyecek yaşa gelmesine rağmen yürüyemeyen çocukların adı geçen yatıra götürüldükten sonra hemen yürümeye başladıklarını ifade ettiler. Bunun üzerine kardeşim "Daban Taşı" denilen evliyaya götürüldü. Orada bulunan küçük çocuklar, para almak için hemen kardeşimi kucaklarına alıp üzerinde bir küçük çocuğun ayağının geçebileceği bir delik olan bu taşın etrafında yedi defa döndürdüler. Her dönmeden sonra ise ayaklarını bu taşın deliğine soktular. Bu olayın üzerinden fazla zaman geçmeden kardeşim yürümeye başladı" (K.K.: Solmaz, 1965).

2025 yılında yapılan araştırmada; Utak Dede'nin Köprübaşı ve Kesikbaş Camii yakınlarında olduğu, hatta yön olarak köprübaşının doğusunda bulunduğu ve hisar altında yattığı ancak bugünlerde ondan bir iz kalmadığı şeklinde bilinenlerin tekrarı şeklinde son derece kısa bir bilgiye rastlanmıştır (Erdoğan, 2012, 52).

Görüldüğü gibi 1991 yılında yapılan araştırmada mezarının yerinde sadece delikli bir taş olduğundan dolayı Daban Taşı olarak bilinen Utak Dede'ye dair bazı halk inançları söz konusuydu. Aradan geçen 34 yıl içinde bu delikli taş kaybolmuş ve Utak Dede'den hiçbir iz kalmamıştır. Dolayısıyla çeşitli nedenlerden ötürü mezar yeri kaybolunca onunla ilgili halk inançları da unutulmuştur.

10. Kirman Baba ve Erekli Baba

Belgede Kirman adlı köyde keşif ve keramet sahibi Kirman Baba ile Erekli Baba'nın metfun oldukları ifade edilmektedir (Bayram, 1987, 37).

1991 yılındaki araştırmada bu konu ile ilgili şu bilgilere ulaşılmıştır: Belgede Kirman Baba ve Erekli Baba'nın metfun olduğu yer, Kirman Köyü olarak geçmektedir. Ancak yapılan araştırmalarda Kirman Köyü'nü bilen kimseye rastlanmadı. Bununla birlikte Turhal'a bağlı Eriklikekte denilen köyde evliya mezarı olduğu söylenmektedir. Dolayısıyla muhtemelen eski adı Kirman olan bu köyün ismi Eriklikekte olarak değişmiş olmalıdır. Ancak Kirman Baba ile Erekli Baba hakkında bir bilgi edinilemedi.

2025 yılındaki araştırmada yine Turhal'a bağlı Kirman adlı bir köy tespit edilemedi. Fakat Turhal'ın köyleri arasında Eriklikekte adlı bir köy vardır (*Köylerimiz*, 1968, 211). Bu durum, yukarıda da ifade edildiği gibi, belgenin yazıldığı 18. yüzyılın başlarında Kirman Köyü'nün adının daha sonraları muhtemelen Erekli Baba'dan mülhem Eriklikekte olarak değiştirilmiş olduğunu göstermektedir.

Rivayetlerde köyün Eriklikekte adını almasının nedeni burada metfun Erekli Baba'nın kış ortasında erik yetiştirmesinden dolayıdır. Her türlü dileğin kabul olması için buradaki yatırlar her gün ziyaret edilir. Ziyaret sırasında mumlar yakılır, yakınında bulunan çalılara bez çaput bağlanır. Şifa için "cöher" denilen yatır toprağı suyla karıştırılıp içilir (Keskin, 1999b, 217; Durma, 2010, 173).

Görüldüğü gibi 1991 yılındaki araştırmada Kirman Baba ve Erekli Baba'ya dair bilgi edinilememiştir. Ancak 2025 yılında yapılan araştırmada bu iki evliyadan Erekli Baba ile onun hakkındaki bazı halk inançları konusundaki bilgilere ulaşılmıştır. Bu durum Erekli Baba ile ilgili bilgilerde bir artışın olmasını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

11. Ömer Dede

Belgede cezbe sahibi bir kişi olan Ömer Dede'nin Sultan Hamid Köyü'nde metfun olduğu belirtildikten sonra kendi zamanlarında ilgi çekici bir zat olduğu ifade edilmektedir (Bayram, 1987, 37).

1991 yılında yapılan araştırmada belgede geçtiği gibi Ömer Dede'nin Turhal'a bağlı Hamide Köyü'nde metfun olduğundan başka bir bilgi edinilememiştir.

2025 yılındaki araştırmada ise şu bilgilere ulaşıldı: Belgede adı geçen Sultan Hamid Köyü'nün ismini Sultan II. Abdülhamid'den aldığı ve 1893 Osmanlı-Rus Savaşından sonra Kafkaslardan Anadolu'ya sürülenler için kurulduğu ifade edilse de (Erdoğan, 2012, 134; Durma 2010, 173) tahrir kayıtlarında 1455'de 9 hanenin yaşadığı bu köyün adı Hamide olarak geçmektedir (Şimşirgil, 1997, 482). Dolayısıyla köyün adı II. Abdülhamid döneminde Sultan Hamid'e dönüştürülmüş ve bu dönemde köye Kafkas muhacirleri yerleştirilmiş olmalıdır. Cumhuriyet döneminde ise köyün adı yeniden Hamide'ye çevrilmiştir (*Köylerimiz*, 1968, 265). Hamide Köyü bugün Turhal-Zile arasında Turhal'ın güneybatısında olup, şehre uzaklığı 4 km'dir. Köyün ilk yerleşim yeri Turhal-Zile karayolunun güneyinde bulunan Sadulla bölgesidir.

Şehre daha yakın olması için köy 2 km kadar kuzeye nakledilmiştir. Köyün taşındığını bilmeyenler, Ömer Dede'nin türbesini Hamide Köyü'nde aramaktadır. Aslında Ömer Dede'nin türbesi şu andaki Hamide'de değil, köyün ilk kurulduğu Sadulla denilen mevkidedir. Ömer Dede yatır olarak özellikle perşembe günleri ziyaret edilmektedir (Erdoğan, 2012, 134; Durma, 2010, 173).

1991 yılında yapılan araştırmada Hamide Köyü ve Ömer Dede hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştı. 2025 yılındaki araştırmada ise Hamide Köyü, gerçekte Ömer Dede'nin nerede metfun olduğu ve yatır olarak nasıl ziyaret edildiği konuları açıklığa kavuşturulmuştur. Bu durum aradan 34 yıl geçmesine rağmen Ömer Dede'nin unutulmadığını göstermektedir.

12. Ali Baba Sultan ve Kurban Dede Sultan

Belgede Ali Baba Sultan ve karşısında Kurban Dede Sultan'ın Dazya'da zaviye sahibi, büyük adamlar olduğu ifade edilmektedir (Bayram, 1987, 37).

1991 yılında yapılan araştırmada Ali Baba Sultan'a dair şu bilgilere ulaşılmıştı: Turhal'ın doğusunda yarım saat uzaklıktaki Dazya Köyü'nde metfundur. Rivayetlere göre burada metfun olan zat sadece Ali Baba'dır. Türbesinin sadece duvarları kalmıştır. Dazya Köyü halkının Ali Baba Türbesi'nin altında hazine olduğunu sanarak türbeyi kazması bu yapının tahrip olmasına neden olmuştur. Belgede ismi geçen Kurban Dede Sultan hakkında ise bir bilgi bulunmamaktadır (K.K.: Necli, 1924).

2025 yılında yapılan araştırma da ise Dazya Köyü, Ali Baba Sultan ve Kurban Dede Sultan hakkında şu bilgiler elde edildi: Turhal'ın 8 km kuzey doğusunda bulunan Dazya Köyü, Dazimontus veya Dazanur adlı şehir kalıntısının yanında kurulmuştur (Erdoğan, 2012, 132). Dazya bölgenin en eski yerleşimlerinden birisi olup Komana'dan kaçan Hristiyan halk buraya yerleşmiştir.

14. yüzyılda Turhal ve dolaylarına hâkim olan Eretnaoğulları (1335-1381) döneminde Dazya'da bir takım imar faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Burada zaviye, dârülhuffâz ve türbeden oluşan bir külliye bulunmaktadır. Belgede söz konusu edilen zaviye Eretnaoğulları dönemden kalmış olup 1375 tarihlidir (Yurdakul, 1969, 243-245; Gündoğdu, 2004, 74). 1969'larda oldukça harap durumunda olan zaviye (Yurdakul, 1969, 247), 1979'larda yine de ayakta idi (Tanman, 1981, 309). Ancak yıllar içerisinde hasar gören zaviye, 2007 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır (K.K.: Akıllı, 1968).

Osmanlı döneminde Turhal'a bağlı Dazya Köyü'ne ilişkin ilk kayıt 1455 yılına ait olup köyde 76 hanenin yaşadığı belirtilmektedir (Şimşirgil, 1997, 480). Yine bu köy ile ilgili 1725 yılına ait kayıt da bulunmaktadır. (BOA, 170/16581). Cumhuriyet döneminde köyün adı Gümüştop olarak değiştirilmiştir (*Köylerimiz*, 1968, 246).

Ali Baba Türbesi, Gümüştop Köyü'nün girişindeki sol taraftaki tepenin üstünde bulunmaktadır. Türbe kare şeklinde ve kubbelidir. Türbenin her duvarında birer pencere vardır. Türbede metfun olan Ali Baba Sultan hakkında şöyle menkıbevi rivayetler ve halk inançları söz konusudur: Ali Baba bu köydeki Lülü Ağa'nın azabı¹⁷ olup, gösterdiği sabır ve tevazu sonucu ermiş bir zat haline gelir. Ali Baba'nın türbesinin yanında bulunan Lülü Ağa Camii, Lülü Ağa tarafından yaptırılır. Ali Baba'nın ağası Lülü, hacca gitmek için helalleşip yola çıkar. Aradan epey bir zaman geçtikten sonra bir gün Lülü Ağanın hanımının canı un helvası çeker. Un helvasını yapan hanım,

17 Yöresel kullanımlarda azab; köy işlerinde veya ev işlerinde çalışan erkek işçi anlamına gelir.

ondan Ali Baba dâhil diğer çalışanlara da birer tabak verir. Fakat bu bir tabak helvayı yiyen Ali Baba, hanımdan bir tabak daha ister. Lülü Ağa'nın hanımı da "canı herhalde bir tabak helva daha çekti" diye düşünür. Ancak Ali Baba, "ağam un helvasını çok severdi" dedikten sonra bu bir tabak helvayı kendisi için değil, hacdaki Lülü Ağa için istediğini ve ona götüreceğini söyler ve helva tabağını alır. Bu duruma oldukça şaşırın evin hanımı bir süre sonra Ali Baba'dan tabağı ister. Ali Baba da "tabağı ağam getirecek" cevabını verince ağanın hanımı yine şaşırır ama bir şey söylemez. Aradan geçen zaman içinde Lülü Ağa altı ay gidiş, altı ay da dönüş olmak üzere toplam bir yıl süren hac yolculuğundan geri döner. Hacdan dönüşünde kendisini karşılayıp tebrik edenlere; "Beni tebrik etmeyin, helva tabağını hacda bana getiren Ali Baba'yı tebrik edin. Asıl hacı ve tebrik edilecek odur" cevabını verir. Bu ifadelerine sebep olarak da; Ali Baba'nın üzerinde buğusu tüten un helvası ile hacda kendisini bulduğunu ve tabağı verip yanından ayrıldığını söyler. Buna delil olarak da hacdan yanında getirdiği helva tabağını gösterir (Erdoğan, 2012, 133).

Ali Baba Sultan hakkında bir başka rivayet de şöyledir: Bir evliya zat olan Ali Baba Sultan, pek çok peygamberin de mesleği olan çobanlık yaparak kendini gizlemeyi başarır. Bir gün sürüdeki bütün koyunları kendi eliyle güzelce sağlar. Ancak bir koyun kendisini bir türlü sağıdırmaz ve Ali Baba'nın elinden kaçır. Koyun önde Ali Baba arkada bulundukları tepeyi yedi defa dolaşırlar. Nihayet Ali Baba kendisini peşinden bu kadar koşturup yoran bu koyunu yakalar ve sağdıktan sonra sadece ona "mübarek hayvan, beni biraz yordun" demekle yetinerek, hayvanlara duyduğu şefkat ve merhametin yanında ne kadar büyük bir sabır sahibi olduğunu da gösterir. Diğer bir rivayete göre, Ali Baba Sultan vefat edince, onun ayrılığına dayanamayan koyunlar, ağaç olarak tepedeki yerlerini alırlar (Erdoğan, 2012, 133).

Halk inançlarına göre; Ali Baba Sultan Türbesi, kötülük ve afetlerden korunmak için ziyaret edilir. Belgede adı geçen ve köyün içinde bulunan Kurban Dede Sultan ile ilgili bir bilgi yoktur. Ancak adak kurbanlarının Kurban Dede Sultan'ın yanında kesildiği belirtilmektedir (Durma, 2010, 171; Erdoğan, 2012, 133).

Görüldüğü gibi 1991 yılında yapılan çalışmada, Dazya ve Ali Baba Sultan hakkında fazla bir bilgiye ulaşılamamıştı. 2025 yılındaki çalışmada ise Dazya yeni adıyla Gümüştop Köyü, Ali Baba sultanın belgede zikredilen zaviyesinin yanında türbesi ve onun hakkında menkıbevi rivayetler ile halk inançları konularında önemli bilgiler elde edilmiştir. Literatüre giren bu bilgiler, Ali Baba Sultan'ın unutulmadığını, hakkındaki menkıbe ve halk inançlarının varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

13. Keçeci Ahî Baba Sultan

Belgede Keçeci Ahî Baba Sultan'ın büyük bir evliya olduğu, dergâhının büyüklüğü, onun büyüklüğü ve etkisinin onu gören herkes tarafından bilindiği ifade edildikten sonra dervişlerinin zaviyesinden istifade ettikleri belirtilir (Bayram, 1987, 37). İsminde geçen Keçeci Ahî ifadesinden onun Ahî teşkilatına mensup olduğu ve keçecilik yaptığı anlaşılmaktadır. Kurduğu zaviye ile dervişlerinin hem iâşe ve ibate gibi maddî ihtiyaçlarını giderirken, hem de manevî yönden eğitmiş olmalıdır.

1991 yılında yapılan çalışmada Keçeci Ahî Baba Sultan hakkında şu malumata ulaşılmıştı: Keçeci Ahî Baba Sultan, şu anda Erbaa'ya bağlı Keçeci Köyü'nde metfun olup, türbesi günümüze kadar gelmiştir. Halk arasında "Keçeci Baba" olarak bilinmektedir. Halk rivayetlerinde Keçeci Baba'nın Turhal'da metfun Şeyh Şehâbeddin Sühreverdî'nin üç kardeşinden birisi olduğu söylenmektedir. Keçeci Köyü'nde iki katlı binanın olmaması bu köyün bir özelliğidir. Halk inancına göre;

köyde yapılan iki katlı binalar hemen yıkılmış. Bunun sebebi ise köydeki türbesinde metfun olan Keçeci Baba'nın kimsenin kendisinden yüksek bir yerde oturulmasına izin vermemesi olarak gösterilmektedir. Keçeci Baba Türbesi'ne genellikle akıl hastaları getirilmektedir. Hasta geceleyin bu türbede zincirlerle bağlanarak bırakılır. İyi olacak hasta sabahleyin zincirleri çözülmüş olarak bulunurmuş. İyileşemeyecek hastanın ise zincirleri açılmazmış.

Halk arasında dolaşan bir rivayete göre; 1991 yılındaki Körfez Krizi sırasında Keçeci Baba ile Amasya'ya bağlı eski adı Meyril, bugünkü adıyla Karkın Köyü'nde metfun olan Şeyh Şehâbeddin'in kardeşi Aziz Baba'nın türbelerini kapatıp sancaklarını çekerek körfeze yani Irak'a gittiklerine inanılmaktadır. Çünkü belirli bir süre yani onlar geri dönünceye kadar her ikisinin de türbelerinin kapılarının bir türlü açılmadığı öne sürülmektedir.

2025 yılında ise çoğu literatüre girmiş Keçeci Köyü ve Keçeci Ahî Baba Sultan'a ilişkin şu bilgiler elde edildi: Keçeci Ahî Baba Sultan'ın metfun olduğu Keçeci Köyü, Kelkit Irmağı'nın Canpolat yaylasından küçük çayın yanında, Sakarat dağı eteklerindeki dar bir vadide kurulmuştur. Erbaa'ya bağlı olan köyün ilçeye uzaklığı 31 km'dir. Belgede Keçeci Ahî Baba Sultan, işte bu Keçeci Köyü'nde metfundur. Halk arasında "Keçeci Baba", "Ahi Mahmud-i Veli", "Gül Ahi Baba", Şah Mahmud Veli" gibi isimlerle anılsa da tarihî kişiliği hakkında farklı rivayetler söz konusudur (Keskin, 2000, 215; Keskin, 2004, 91-92). Asıl adının "Ahi Mahmud Veli" olduğu belirtilen Keçeci Baba'nın Ahmed Yesevî'nin talebelerinden yani Horasan erenlerinden olup, 13. yüzyılda Horasan'ın Nişabur şehrinden Anadolu'ya gelerek kendi adıyla anılan köye yerleşip ocak kurduğu ifade edilmektedir (Tepecik, 2019, 29). Rivayetlere göre; Keçeci Baba 1349 yılında köyünde şehit olurken, iki oğlundan birisi yanında, diğeri ise Rusya'da babalarıyla aynı kaderi paylaşarak şehit düşerler.

Keçeci Ahî Baba Türbesi, Tokat çevresindeki en meşhur ziyaret yerlerinden birisidir. Burayı her yıl yurdun çeşitli yerlerinden hatta yurt dışından gelen pek çok kişi ziyaret etmektedir. Keçeci Baba Türbesi'ne özellikle akıl hastaları şifa bulmaları için getirilmektedir. Hatta bununla ilgili Keçeci Baba'dan; "azan, deliren, burada şifa bulur inşallah" şeklinde bir rivayetin olduğu ifade edilmektedir. Bundan dolayı akıl hastalıkları, ruhsal sıkıntılar, cin çarpması ve kuduz hastalıklarına yakalananlar türbeye getirilerek şifa aranmaktadır. Bu tür hastalığı olanlar ilk önce türbe girişinde bulunan toprak ile efsunlanır yani manevi tedaviye hazır hale getirilir. Buradaki zemzem adı verilen kutsal sudan içirildikten sonra da özel bir odada el ve ayaklarından duvara bağlanır. İyileşecek hastaların sabaha kadar zincirlerinin çözüleceğine, iyileşmeyecek hastaların ise zincirlere bağlı şekilde sabaha çıkacağına inanılır (Keskin, 2000, 216).

Türbenin yanındaki mescidin pencereleri dileklerin kabulü için bağlanmış olan çaputlar ve yakılan mumların artıklarıyla doludur. Türbenin dışında adına "satı taşı" denilen 50 cm eninde ve bir metre boyunda taş bulunmaktadır. Bu taşın Keçeci Baba'nın Horasan'dan çıkarken havaya fırlattığı değneği olduğuna inanılmaktadır. Çocuk sahibi olamayan kadınlar bu taşı öptükten sonra, dileklerini diler, taşın önünde saygıyla eğilirler. Hatta çocuğu olmayan kadınları, kaynanaları temsili olarak başka bir kadına sattıklarında çocuğunun olacağına inanılır (Keskin, 2000, 216).

Görüldüğü gibi 1991 yılındaki araştırmada Keçeci Ahî Baba Sultan ve onunla ilgili halk inançları konusunda bazı bilgilere ulaşılmıştı. Aradan geçen sürede belgede adları geçen evliyaların en ünlülerinden birisi olan ve türbesi en çok ziyaret edilen Keçeci Baba ve hakkındaki halk inançlarına ilişkin özellikle kaynak kişiler edinilen bilgilerle çeşitli bilimsel çalışmalar yapılmış ve bu bilgilerin literatüre

kazandırılması sağlanmıştır. Dolayısıyla 2025 yılında yapılan araştırmada Keçeci Baba'nın menkıbevi hayatı ve onunla ilgili halk inançlarına dair pek çok bilgiye ulaşılmıştır. Ancak bu makalenin sınırlarını aşan bu bilgilerin tamamını kullanma imkânı olmadığından bunlardan önemli görülenlerin bir kısmına yer verilmiştir. 1991 ve 2025 yıllarında yapılan araştırmalar sonucu elde edilen Keçeci Baba hakkında bilgiler karşılaştırıldığında; 2025 yılındaki araştırma, onunla ilgili bilgilerin son derece arttığını, bu bilgilerin hafızalarda yer ettiğini ve çeşitli amaçlarla türbesine yapılan yoğun ziyaretlerle de bu evliyanın her kültürel düzeyden insanların gönlünde taht kurduğunu ortaya koymaktadır.

14. Kara Baba Sultan

Belgede Kara Baba Sultan adlı evliyanın Kõkse adlı köyde metfun olduğu belirtilmektedir (Bayram 1987, 37).

1991 yılında yapılan araştırmada Kõkse Köyü hakkında herhangi bir bilgi edinilmemiştir. Görüşülen kaynak kişiler, Kara Baba Sultan'a ilişkin bir bilgiye sahip olmadıklarını belirtmişlerdi. Dolayısıyla da Kara Baba Sultan'ın nerede olduğu, günümüze ulaşp ulaşmadığı tespit edilememiştir.

2025 yılındaki çalışmada Kõkse Köyü hakkında gerçekleştirilen araştırmalara rağmen bu köy hakkında herhangi bir bilgi edinilemedi. Dolayısıyla Turhal ve civarında bu isimde bir köyün bilinmediği öğrenildi. Yine de Osmanlı arşivi kayıtlarından köyün adını Kõkse şeklinde taranmasına rağmen bir veriye ulaşılmadı. Bunun üzerine belgede (كوكسه) şeklinde yazılan bu köyün adının transkripsiyonun, dolayısıyla da okunuşunun “Kõkse” imlasından farklı olabileceğini düşünüldü. Nitekim köyün adını farklı şekillerde yazmak suretiyle yapılan Osmanlı arşiv kayıtlarındaki taramalar sonucu, bu köyün adının doğru transkripsiyonun ve okunuşunun “Gõkse” olduğu tespit edildi (BOA, 111/2107; BOA, 114/7680). Böylece köyün adını Gõkse olarak düzelttikten sonra, Osmanlı arşiv kayıtlarına göre 16. yüzyılda Tokat'taki yerleşmelerin gösterildiği haritada Gõkse adının olmadığı belirlendi. (Dõnder, 2020, 67, 69). Hatta 16.-20. yüzyıllar arasında Tokat'ta kurulan ve özellikle kaybolan yerleşmelerin ele alındığı akademik çalışmada da Gõkse ile ilgili bir bilginin olmadığı anlaşıldı. (Dõnder, 2020, 93-229). Cumhuriyet döneminde 1928 ve 1968 yıllarında yayımlanan “Kõylerimiz” adlı kitaplarda da Tokat sınırlarında Turhal'a bağılı Gõkse adlı bir köye rastlanmadı (*Son Teşkilât-ı Mülkiyede Kõylerimizin Adları*, 1928, 501-516; *Kõylerimiz*, 1968, 16-777).

Yukarıda da defaatle ifade edildiği gibi, Turhal'da metfun olan evliyaların isimlerinin geçtiği mecmuanın istinsah tarihi 1121/1708 yılıdır. Burada geçen Gõkse Köyü muhtemelen bu tarihten önceki yıllarda kurulmuş olmalıdır. Nitekim yapılan Osmanlı Arşivi taramasında Gõkse adına sadece iki belgede rastlanıldı. Bunlardan birincisi 1113/1701 tarihlidir (BOA, 111/2107). İkincisi ise 1190/1776 tarihli Tokat Voyvodahına bağılı Turhal kazasındaki Gõkse ve tabi mukataaya Tokat Voyvodası tarafından yapılan müdahale ile tevcih teferruatı hakkında Osmanlı sarayı gediklilerinden Mehmed Ağa'nın arzuhal belgesidir (BOA, 114/7680). Bu belgelere göre; Gõkse bir yerleşim yeri olarak 18. yüzyılın son çeyreğinde varlığını sürdürmüştü. Ancak Gõkse'nin 18. yüzyıl öncesi, sonrası ve akıbeti ile ilgili bir bilgi yoktur. Muhtemelen Gõkse, yerleşimcileri tarafından bir müddet kullanıldıktan sonra çeşitli nedenlerden dolayı terkedilmiş olduğundan, 18. yüzyıldan sonra hakkında herhangi bir kayda rastlanmamaktadır. Dolayısıyla belgede bu köyde olduğu söylenen Kara Baba Sultan adlı evliyaya ilişkin herhangi bir bilgi söz konusu değildir.

Sonuç

Malazgirt Zaferinden sonra Anadolu'da kurulan ilk Türk devletlerinden birisi olan ve bir gaza devleti olarak ortaya çıkan Dânişmendliler, Sivas merkez olmak üzere kurulmuş, hızla sınırlarını genişleterek kısa sürede Dânişmend İli denilen Orta Anadolu bölgesine hâkim olmuşlardır. Daha sonra merkezlerini Niksar'a taşıyan Dânişmendliler, 12. yüzyılın ilk yarısında Anadolu hâkimiyetini ele geçirmişlerdir. Orta Anadolu'da Türkleşme ve İslamlaşma faaliyetlerine ön ayak olan Dânişmendliler, gazilik ülküsü ve Türkmencilik mefkûresi temelinde bir kültür politikası izleyerek, Anadolu'da ilk ilmî faaliyetleri ve imar hareketlerini başlatmışlardır. Dolayısıyla Dânişmendliler döneminde Dânişmend İli belli bir kültürel karakter kazanmıştır. Dânişmendliler'den sonra bu bölge Türkiye Selçuklularının eline geçmiş, ancak kültürel yapısı aynen devam etmiştir. Türkiye Selçukluları döneminde de bölgede Horasan erenlerinin ve Ahîlerin dinî-tasavvufî, kültürel ve sosyoekonomik faaliyetleri devam etmiştir.

Anadolu'da yolların kavşak noktasında bulunan Tokat'a bağlı Turhal ve dolaylarında kolonizatör Türk dervişleri ve Ahîler, dinî-tasavvufî, kültürel ve sosyoekonomik faaliyetlerini yoğun bir şekilde sürdürmüşlerdir. 18. yüzyılın başlarında 8 tanesi merkez olmak üzere Turhal ve civarında toplam 17 evliyanın metfun olması, onların buralarda yoğun faaliyet içinde olduklarını göstermektedir. Nitekim bu evliyalardan 2'si Ahî olmak üzere, toplamda 7 tanesi tekke ve zaviyesi olduğu belirtilen kurumsal mutasavvıflardır. Tespit etmek mümkün olmasa da belgede adları geçen evliyaların bazılarının Türkiye Selçukluları, hatta Dânişmendliler döneminden kaldığını söylemek mümkündür.

1991 yılında yapılan birinci araştırma sonucu belgede adları geçen ve haklarında birtakım bilgiler verilen Turhal ve çevresindeki evliya mezarlarının büyük çoğunluğunun, aradan geçen uzun zamana rağmen kaybolmadan günümüze kadar ulaştığı tespit edilmişti. Özellikle yatır olarak bilinen bu evliya mezarları, her türlü dileğin kabul edildiği, çeşitli hastalıkların şifa bulduğu yerler olarak telakki ediliyordu. 2025 yılında yapılan ikinci araştırmada da adları geçen evliyaların çoğunluğu hakkında literatüre de giren halk inançlarının devam ettiği ve yine buraların yatır olarak ziyaret edildiği sonucuna varılmıştır. Her iki araştırmada da bu evliyalara halkın büyük sevgi ve saygı duyduğunun fark edilmesi, onların manevi etkisinin hâlâ devam ettiğini göstermektedir.

İkinci araştırmada özellikle Hacı Baba Sultan, Ahî Yusuf Perende, Ereklı Baba; Ömer Dede ve Ali Baba Sultan adlı evliyalarla ilgili halk inançlarında bilgi artışının olduğu tespit edilmiştir. Buna mukabil mezarları günümüze kadar ulaşmamış Pir Ahmed Dede Sultan ve Utak Dede adlı evliyalara ilişkin halk inançlarında bilgi kayıplarının olduğu fark edilmiştir. Ayrıca her iki araştırmada da metfun oldukları yerler bilinmeyen ve kendileri ile ilgili bilgi edinilemeyen iki evliya söz konusudur. Bunlardan birisi Turhal merkezde köprübaşında bulunan Lengerî Baba'dır. Lengerî Baba muhtemelen türbesi köprübaşına yakın mesafedeki İskender Baba olmalıdır. Diğeri ise Turhal dışında Gökse Köyü'ndeki Kara Baba Sultan'dır. Gökse'nin nerede olduğu bilinemediğinden dolayı Kara Baba Sultan ile ilgili bir ipucuna ulaşılamamıştır. Bunun nedeni ise 18. yüzyılın son çeyreğinden sonra Gökse Köyü'nün izine rastlanmamasıdır. Muhtemelen bu köy çeşitli nedenlerden dolayı ortadan kalkmıştır. Belgeden Kirman Baba ve Ereklı Baba'nın metfun olduğu ve Kirman şeklinde geçen köyün adının, zaman içerisinde Erikli tekke olarak değiştirildiği anlaşılmaktadır. Aradan geçen uzun zaman zarfında günümüze kadar gelebilmiş Turhal ve civarındaki evliya mezarları, kültürümüz bakımından da önem arz etmektedir. Turhal gibi ufak bir

kasaba ve çevresinde bile 17 evliyanın mevcudiyeti, Anadolu'nun kültürel yönden ne kadar zengin olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla kültürel devamlılık bağlamında bu durumun sosyal hayat üzerindeki etkisi günümüz toplumunda bile dikkate alınmalı ve eski dönemler incelenirken bu hususlar gözden uzak tutulmamalıdır.

Kaynaklar

- BOA, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, [BOA]. Fon A. DVNSMHM.d..., Kutu 111, Gömlek 2107.
- BOA, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, [BOA]. Fon AE.SABH.I., Kutu 114, Gömlek 7680.
- BOA, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, [BOA]. Fon.AE.SAMD.III, Kutu 170, Gömlek 16581.
- Açıkel, Ali. "Tokat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41/219-223. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Âşık Paşazade. *Osmanoğulları'nın Tarihi*, haz. Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç. İstanbul: Koç Kültür Sanat Tanıtım AŞ Yayınları, 2003.
- Barkan, Ömer Lütfi. "Osmanlı İmparatorluğu'nda bir İskân ve Kolonizasyon Metodu olarak Vakıflar ve Temlikler I İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi* 2 (1942), 279-386.
- Bayram, Mikâil. "Selçuklular Zamanında Tokat Yöresinde İlmî ve Fikrî Faaliyetler". *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu* 2-6 Temmuz 1986 Tokat. yay. haz. S. Hayri Bolay, Mustafa Yazıcıoğlu, Bahaeddin Yediyıldız, Mehmet Özdemir. Ankara: Gelişim Matbaası, 1987, 30-37.
- Bayram, Mikâil. "Selçuklular Zamanında Tokat Yöresinde İlmî ve Fikrî Faaliyetler", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)* 2, (2017), 17-28.
- Bursalı Mehmed Tâhir Efendi. *Osmanlı Müellifleri (1299-1915)*. 1, sadeleştirenler A. Fikri Yavuz, İsmail Özen. İstanbul: Meral Yayınevi, t.y.
- Çakar, Özlem. *Turhal (Tokat) Şehir Coğrafyası*, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Elazığ: 2014.
- Dönder, Yasin. *XVI.-XX. Yüzyıllarda Anadolu'da Kaybolan Yerleşmeler: Tokat Örneği*, Basılmamış Doktora Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Tokat: 2020.
- Durma, Abdulhalim. *Evliyalar Şehri Tokat*. Ankara: Yenigün Matbaacılık, 2010.
- Erdoğan, Cihat. *İl Gibi İlçe Yeşil Turhal*, Turhal: Tasarım Ofset Matbaacılık, 2012.
- Gök, Mesut. *Turhal (Tokat) İlçesi'nde Nüfus ve Yerleşme*, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Karabük: 2015.
- Gökçimen, Ahmet. "Türkmen İrılarları (Halk İnançları) ve İşleyişleri", *Millî Folklor* 87 (2010), 148-158.
- Gündoğdu, Hamza. "Tokat'tan Bir Kaç Figürlü Kabartma Hakkında", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 13 (2004), 65-93.
- Hançerlioğlu, Orhan. *İnanç Sözlüğü Dinler-Mezhepler-Tarikatlar-Efsaneler*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.
- Kalafat, Yaşar. "Ahi Türbeleri Etrafında Oluşan Halk İnançları (Diyanet İşleri Başkanlığı Arşiv Kayıtlarına Göre)", *TÜBAR* 14 (Güz 2003), 177-186.
- Karahan, Abdülkadir. "Kırk Hadis (Türk Edebiyatı)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/469-473. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Kazıcı, Ziya, "Ahilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/540-542. Ankara: TDV Yayınları, 1988.

- Keskin, Y. Mustafa. "Gelenek ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye'de Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış Keçeci Baba Örneği", *Dini Araştırmalar* 6/18 (Ocak-Nisan 2004), 89-101
- Keskin, Y. Mustafa. "Tokat Yöresinde Sünni ve Alevi Topluluklarında Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret İnanç ve Uygulamalarındaki Benzer ve Farklılıklar", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Prof. Dr. Şaban Kuzgun Armağanı* 5 (2000), 209-226.
- Keskin, Yahya Mustafa. "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerinde Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret İnanç ve Uygulamaları", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1999a), 185-201.
- Keskin, Yahya Mustafa. *XX. Yüzyılda Tokat'ın Sosyal ve Kültürel Yapısı*, Basılmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Malatya: 1999b.
- Köylerimiz*, Ankara: İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, 1968.
- Kucur, Sadi S. "Anadolu Selçukluları (Sosyoekonomik ve Kültürel Hayat)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/384-385. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 2-3, İstanbul; MEB Yayınları, 1983.
- Sevim, Ali. *Anadolu'nun Fethi, Selçuklular Dönemi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.
- Solmaz, Sefer. *Danışmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları*, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Konya: 2001.
- Solmaz, Sefer. Danışmendliler, *Türkler*, 6, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (ed.), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002a.
- Solmaz, Sefer. Danışmendlilerde Kültür ve Sanat, *Türkler*, 8, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (ed.), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002b.
- Son Teşkilât-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları*. İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Dâhiliye Vekâleti Nüfus Müdüriyet-i Umûmiyyesi Neşriyatı, 1928.
- Şemseddin Sâmî. *Kâmûs-ı Türkî*, Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1317.
- Şengün, Necdet. "XVIII. Yüzyılda Tokat'ta Bir Nakşî: Turhalî Şeyh Mustafa Efendi ve Mürşidü's-Sâlikîn'i". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri* 25-26 Eylül 2014 Tokat. 3, yay. haz. Ali Açık, Samettin Başol, Murat Hanılçe, Emel Hisarcıklılar. Ankara: Salmat Basım Yayıncılık, 2015, 259-277.
- Şimşirgil, Ahmet. "XV ve XVI. Asırlarda Turhal", *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi Mehmet Akalın Armağanı* 8 (1997), 463-494.
- Tanman, M. Baha. "Turhal'ın Gümüştop (Dazy) Köyündeki Namazgâh", *Sanat Tarihi Yıllığı* 9-10, (1981), 309-316.
- Tatlıhoğlu, Durmuş. "Türkmen İrılarları (Halk İnançları)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4, (2000), 151-166.
- Tepecik, Melike. *Keçeci Baba Ocağı Üzerine Nitel Bir Araştırma*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Alevi Bektaşî Kültürü Anabilim Dalı, Ankara: 2019.
- Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1993.
- Türkçe Sözlük*. 2, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.
- Uludağ, Süleyman. "Hankah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16/42-43. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Kitabeler*. 2, İstanbul: 1927.
- Witteck, Paul. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, trc. Fahriye Arık, İstanbul: Şirketi Mürettibiye Basımevi, 1947.
- Yavi, Ersal. *Tokat*. İstanbul: Tokat Otelcilik Turizm AŞ Yayınları, 1986.

- Yıldız, Sare. *Turhallı Mustafa Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı (Tasavvuf), Ankara: 2006.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. “Sühreverdi, Şehâbeddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/40-42. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Yurdakul, Erol. “Tokat Vilayetinin Gümüştop (Dazya) Köyündeki 14 Yüzyıla Ait Eski Eserler”, *Vakıflar Dergisi* 8 (1969), 243-247.

Kaynak Kişiler (K.K.)

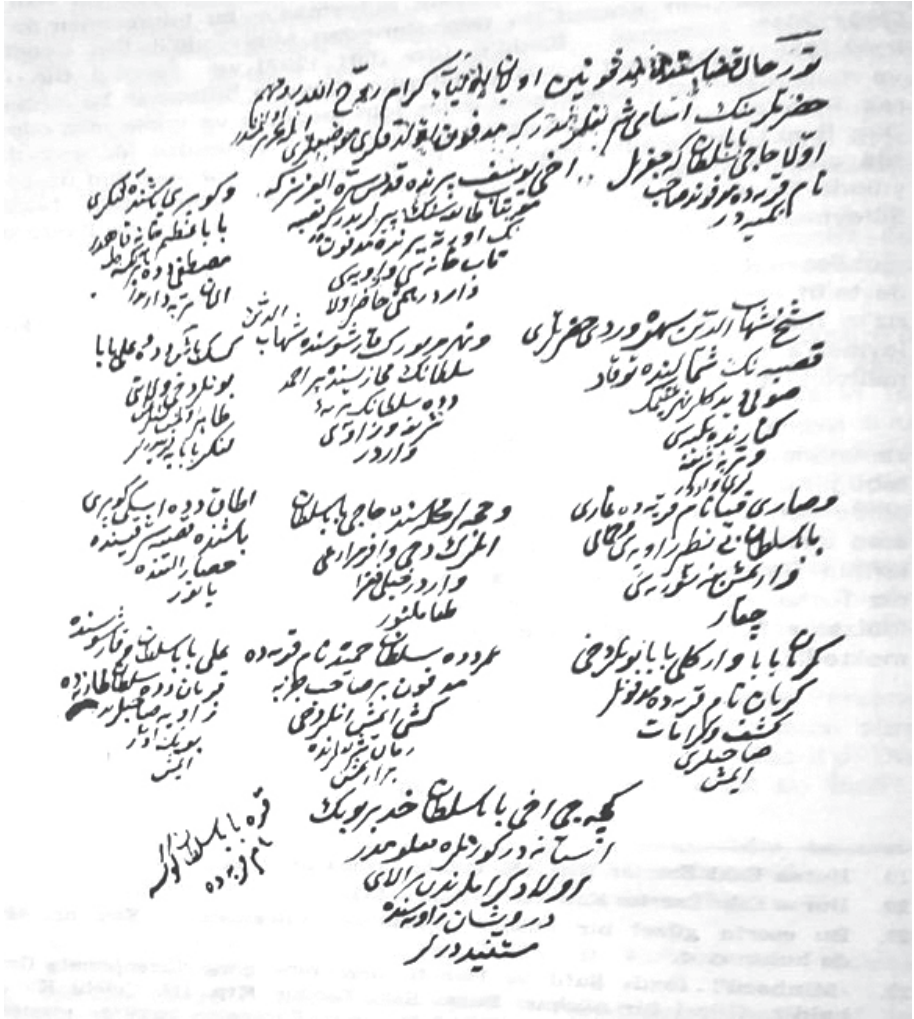
- Akıllı, Mehmet. (1968 doğumlu, üniversite mezunu, memur, 14 Haziran 2025 tarihinde yapılan görüşme).
- Bakan, Necati. (1968 doğumlu, lise mezunu, emekli, 10 Mayıs 2025 tarihinde yapılan görüşme).
- Barışık, Ahmet. (1967 doğumlu, lise mezunu, memur, 3 Mayıs 2025 tarihinde yapılan görüşme).
- Çakmak, Şevki. (1911 doğumlu, ilkokul mezunu, Kesikbaş Türbesi Türbedarı, 7 Şubat 1991 tarihinde yapılan görüşme).
- Çalışkan, Abdurrahman Kadri. (1967 doğumlu, lise mezunu, imam, 24 Mayıs 2025 tarihinde yapılan görüşme).
- Demir, Halil. (1964 doğumlu, lise mezunu, emekli, 18 Mayıs 2025 tarihinde yapılan görüşme).
- Erdoğan, Mehmet. (1926 doğumlu, üniversite mezunu, Eski Eserler Koruma Derneği Başkanı 5 ve 12 Şubat 1991 tarihlerinde yapılan görüşme).
- Güler, Faik. (1943 doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi, 3 Şubat 1991 tarihinde yapılan görüşme).
- Gün, Bekir. (1941 doğumlu, ilkokul mezunu, emekli, 10 Şubat 1991 tarihinde yapılan görüşme).
- Karaarslan, Sinan. (1985 doğumlu, lise mezunu, muhtar, 24 Haziran 2025 tarihinde yapılan görüşme).
- Necli, Mustafa. (1924 doğumlu, ilkokul mezunu, Kesikbaş Vakfı Başkanı, 6 ve 13 Şubat 1991 tarihinde yapılan görüşme).
- Solmaz, Sefer. (1965 doğumlu, üniversite mezunu, akademisyen).
- Tatlı, Adnan. (1961 doğumlu, üniversite mezunu, emekli, 20 Haziran 2025 tarihinde yapılan görüşme).

Kısaltmalar

ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
K.K.	Kaynak Kişiler
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TÜBAR	Türklük Bilimi Araştırmaları
trc.	Tercüme eden
t.y.	Tarihi yok
yay. haz.	Yayına hazırlayan

EKLER

Ek 1: Konya Şehabettin Uzluk Kütüphanesi'ndeki 1121/1708 tarihli mecmuada adları geçen Turhal ve civarında metfun olan evliyalara

Ek 2: Belgenin transkripsiyonu

Turhal kazasında medfûnîn olan evliyâ-i kirâm -ravvahullahu rûhahum- hazretlerinin esâmî'-i şerîfleridir ki medfûn oldukları mevzî'leri ile tahrîr olunmuşdur.

1. Evvelâ Hacı Sultan Baba ki Çağrıl nam karyede medfûn ve sâhib-i tekiyedir.
2. Ahî Yusuf Perende -kuddise sırrahu'l-azîz-ki Muhtab tâifesinin pirleridir ki, kasabanın orta yerinde medfûndur. Tâbhânesi ve zâviyesi vardır. Himmeti hazır ola.
3. Ve Köprü başında Lengerî Baba. Azîm bir hânêkâhtır. Mustafa Dede nam bir kimesnecik el-an türbedârıdır.
4. Şeyh Şihâbü'd-Din Sühreverdî Hazretleri kasabanın şimalinde Tokat suyu dedikleri nehr-i azîmin kenarında tekiyesi ve türbeyi şerîfeleri vardır.
5. Ve Nehr-i mezbûrun karşısında Şihâbü'd-din Sultan'ın muhâzîsinde Pir Ahmed Dede Sultan'ın türbe-i şerife ve zaviyesi vardır.
6. Kesik Baş Dede ve Ali Baba. Bunlar dahî velâyeti zâhir olmuş kişiler imiş Lenger Baba'ya karibdirler

7. Ve Sarıkaya nam karyede Gazi Baba Sultan. Bî-nazîr zaviyesi ve hammamı varmış. Yene şorbası çıkar.

8. Ve Haceler Mahallesinde Hacı Baba Sultan. Anların dahî vâfir mezârî'î vardır. Hayli fukarâ ta'amlanur.

9. Utak Dede: Eski köprü başında kasaba şarkisinde hisar altında yatur.

10. Kirman Baba ve Ereklı Baba: Bunlar dahî Kirman nam karyede medfunlar. Keşif ve keramât sâhibleri imiş.

11. Ömer Dede: Sultan Hâmid nam karyede medfun bir sahib-i cezbe kişî imiş. Anlar dahî zaman-i şeriîflerinden cerrârîmiş.

12. Ali Baba Sultan ve karşusunda Kurban Dede Sultan: Dazyâ'da zâviye sâhibleridir. Büyük ademler imiş.

13. Keçeci Ahî Baba Sultan: Hadsiz büyük âsitânedir. Görenlere ma'lûmdur. Evlâd-i kirâmılarından bir alay dervîşan zâviyesinde müstefiddirler.

Extended Abstract

One of the first Turkic states established in Anatolia after the Battle of Manzikert was the Danismendids. Emerging as a gaza state centered in Sivas, the Danismendids rapidly expanded their borders and soon managed to dominate the Central Anatolian region known as the Danismend Province. Later, they moved their centre to Niksar and, during the first half of the 12th century, took control over Anatolia. The Danismendids, who spearheaded the Turkification and Islamization efforts in Central Anatolia, followed a cultural policy based on the ideal of ghazism and Turkmen identity. They initiated the first scientific activities and urban development movements in Anatolia. Consequently, during the Danismendid period, the Danismend Province acquired a distinct cultural character. After the Danismendids, this region came under the control of the Seljuks of Turkey but retained its existing cultural structure. Indeed, during the Seljuk period, the religious, Sufi, cultural, and socio-economic activities of Horasan mystics and the Ahis continued in the region. In the region of Turhal and its surroundings, located within the borders of the Danismend Province in Anatolia and connected to Tokat, the Horasan dervishes and Ahis—referred to by Âşıkpaşazâde as Abdalân-ı Rum and Ahiyan-ı Rum, and also known as colonizing Turkish dervishes—actively carried out their religious-mystical, cultural, and socio-economic activities through the establishments they founded, such as tekkes, zaviyas, and imarets. Indeed, the fact that by the early 18th century a total of 17 awliya, including 8 in the town centre, were buried in Turhal and its vicinity, indicates the intense presence and activities of Sufi figures and Ahis in the region. Of these, 7—including 2 Ahis—were institutional Sufis associated with tekkes and zaviyas. While it is not possible to determine definitively, it is likely that some of these awliya date back to the period of the Seljuks of Turkey, or even to the time of the Danismendids. The first study conducted in 1991 revealed that the majority of the awliya graves mentioned in the document, and about which some information was provided, located in Turhal and its surroundings, had survived to the present day despite the passage of a long period of time. Especially those graves known as yatirs were regarded as places where all kinds of wishes were fulfilled and various illnesses cured. The second study, conducted in 2025, likewise concluded that folk beliefs associated with most of these awliya—many of which have entered the literature—still persist, and that these sites continue to be visited as yatirs. In both studies, the manifestation of the deep love and respect the local people have for these awliya reflects the continued spiritual influence attributed to them. The second study in particular identified an increase in the body of folk beliefs concerning certain awliya, such as Hacı Baba Sultan, Ahî Yusuf Perende, Ereklı Baba, Ömer Dede, and Ali Baba Sultan. Conversely, a decline in knowledge was noted regarding awliya such as Pir Ahmed Dede Sultan and Utak Dede, whose graves have not survived to the present day. Furthermore, both studies reported two awliya whose burial places remain unknown and about whom no information could be gathered. One of these is Lengerî Baba, who is mentioned as being located at Köprübaşı in central Turhal; it is likely that this figure is identical with İskender Baba, whose tomb lies not far from Köprübaşı. The other is Kara Baba

Sultan, said to be buried in the village of Gökse outside of Turhal. However, no information about him has been uncovered, since the village of Gökse has not been traceable since the last quarter of the 18th century. It is presumed that the village was abandoned for various reasons. Additionally, the village referred to in the document as the burial place of Kirman Baba and Erekli Baba, originally named Kirman, is now known as Erikli tekke, due to a change in its name over time. Despite the nearly three centuries that have passed, the survival of these awliya graves in Turhal and its surroundings is of significant cultural importance. The fact that even a small town like Turhal and its vicinity hosts 17 awliya demonstrates the rich cultural heritage of Anatolia. Therefore, in the context of cultural continuity, the impact of this heritage on social life must still be taken into account today, and such factors should not be overlooked when studying historical periods.

